



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MAGASIN

fra Det kongelige Bibliotek



8. årgang nr. 1 juni 1993

INDHOLD

JOHN FELLOW LARSEN: Helfjende eller halvven. Om Kaj Munk, Ollerup-talen og besættelsen - i anledning af et flyveblad i den illegale samling	s. 3
NIELS FOCK: To Verdener mødtes	s. 23
HARALD ILSØE: Lidt gammel nyt om bibliotekets berømte inkahåndskrift	s. 29
POUL RASMUSSEN: Pablo Neruda	s. 33
LARS SCHWANDER: Det tredje øje - omkring Richard Avedons portrætter af Karen Blixen	s. 39
MARTIN DYRBYE: Albert Helsingreen's samling	s. 49
MIKAEL HANSEN: Deep Blue: kultur, computer, skak	s. 59
HANNE HANSEN: August. Det kongelige Bibliotek	s. 72
KRONIK. Oktober-december 1992	s. 73
PUBLIKATIONER	s. 84

Udgiver: Det kongelige Bibliotek
Redaktion: Afdelingsbibliotekar Lotte Philipson
I redaktionen: Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen

Ekspedition: Det kongelige Bibliotek, Postboks 2149, 1016 København K.
Tlf.: 33 93 01 11

Oplag: 3.600 • Gratis • Tryk: Det kongelige Bibliotek

Hvor intet andet angives, er eftertryk tilladt med angivelse af kilde og evt. forfatter.

ISSN 0905-5533

Forsiden: Gadebillede fra St. Laurent du Maroni, Fransk Guyana, ca. 1925. Tegningen er én af ialt 30 kolorerede tegninger fra Fransk Guyana, som findes i Håndskriftafdelingen under signaturen Ny kgl. Samling 2831, 2°. En registratur over Håndskriftafdelingens 'Americana' er nyligt udgivet; se bagest i *Magasin*.

MAGASIN

fra Det kongelige Bibliotek

8. årgang nr. 1 juni 1993

Helfjende eller halvven

Om Kaj Munk, Ollerup-talen og besættelsen - i anledning af et flyveblad i den illegale samling

af forfatteren John Fellow Larsen

Under befrielsesrusen i sommeren 1945 kunne man for alvor lave skæg med Hitler og nazismen. Den myrdede Kaj Munk var blevet en mytisk figur, som man kunne tilskrive bevingede vittigheder. Således fortalte man om Kaj Munk og den tyske propagandaminister Joseph Goebbels, der ikke just var et mønstereksempel på den „ariske race“s legemlige harmoni og pletfrihed:

Kaj Munk prædiker i sin kirke, bliver lidt hidsig og siger: „Jeg har altid ment, at den, der, lyver, fortjener at gaa med Klumpfod!“

Dagen efter er han tilkaldt til den tyske Kommandant i Esbjerg, der spørger:

- Men vidste De ikke, at Goebbels gaar med Klumpfod?

- Jo, svarede Kaj Munk rask, men jeg vidste ikke at han løj.(1)

Kaj Munk var imidlertid ikke blot blevet en mytisk skikkelse fra den danske modstandskamp, han var også blevet martyr:

„Kaj Munk er død - myrdet af Tyskerne og deres landsforræderiske „danske“ Lakajer, faldet paa Valen som Danmarks trofaste Kæmper, skudt ned som Martyr for sit modige Sind.

Litteraturhistorien vil riste hans Runer som Danmarks største Dramatiker i lange Tider ...“

Med disse ord begynder forordet til „Kaj Munks sidste Digte. Den skæbne ej til os.“ Digtene udkom illegalt på Frit Nordisk Forlag d. 28. januar 1944, 24 dage efter mordet på forfatteren, og desuden i løbet af kort tid i

adskillige andre illegale udgaver på samme og andre forlag. I Sverige udsendte vennen Arne Sørensen digtene legalt. Det samlede oplagstal for de illegale udgaver anslås at være på mere end 20.000 eksemplarer - et utopisk tal for nutidige lyrikere, der med massemedieomtale og -anmeldelser i (legale) aviser i oplag på hundred tusinder, må være glade for et salg på få hundreder. Under besættelsen kunne litteraturen være mere udbredt og læst end omtalt.

Det er en kendt sag, at Kaj Munk havde martyrtilbøjeligheder i sig, og at det ikke først var besættelsestiden og hans skæbne, der gav ham martyrollen. Allerede som student skrev han sit berømte digt „Mester med den tunge Tornekrone“, hvori han beder den korsfæstede om hjælp til „trods Præstegaard og Kone, ja selve Drengene at følge dig“ - skønt han endnu hverken havde præstegård, kone eller børn. Næppe var han død, før hans sidste digte udkom, inkluderende dette gamle digt, nu med titlen „Hjælp mig at følge dig -“ og dateret Vedersø, den 29. december 1943, 6 dage før han blev myrdet. I illegale blade og på flyveblade cirkulerede digtet som "Kaj Munks sidste Digt" med samme datering - og således kom digtet til at bidrage til, at også omverdenen kom til at opfatte Kaj Munks død som et martyrium.

Besættelsestiden var i det hele taget en anden tid end vor. F.eks. var det, som forordet til Kaj Munks digte også viser, en tid, hvor man kunne tillade sig at bruge store ord; man kunne endda have svært ved at lade være, mens ordene i dag kan synes så brugte, at det kræver lidt ud over det almindelige at give både store og små ord mening. Det kan være én grund til, at interessen for dengang stadig er usvækket: Vi længes alle efter, at det hele skal betyde noget, og at livet skal være et hele.

Der udgives stadig litteratur om Kaj Munk. Bjarne Nielsen Brovst syner i landskabet; i 1984 udgav han *Kaj Munk. Liv og død* (2), som man vanskeligt kan læse uden at få fornemmelsen af at læse en helgenbiografi. For nylig har han forsøgt at gøre sig selv kunsten efter med en bog på 460 sider (3), hvorom det bedste man kan sige er, at dens hovedperson har skrevet lige så meget af den som dens forfatter. Det er betegnende, at det ikke er litteraturhistorikere og litterater, der gør sig bemærket med Kaj Munk; det er mindre Kaj Munk som digter og dramatiker end Kaj Munks dramatiske liv og myten om det, der er blevet stående - og der stadig kan koges suppe på.

I den største nyere danske litteraturhistorie kan læses, at „Kaj Munk søgte tilbage til arkaiske former ...“, og at hans „liv, dramatik og hele offentlige

Hjælp mig at følge dig —

Som en Blodvine for Sandhed, Frihed og Ret blev Danmarks store Digter Kaj Munk myrdet af Gestapo. Skønt dræbt af Morderkugler vil han til evige Tider med uovervindelig Kraft tjene den Sag, som han ofrede Livet for. Det anede han vel selv, da han — nogle faa Dage før sin Død — skrev denne Salme, som vi opfordrer vore Læsere til at skrive af og sende til Venner og Bekendte:

Mester med den tunge Tornekrone,
jeg kan ikke følge efter dig,
naar en Præstegaard, en venlig Kone
og to raske Drengene lokker mig.

Men nu naar den tunge Tornekrone
og de mørke Blodspor til din Grav,
og din Tales smertedybe Tone
vidner, at du ogsaa stiller Krav.

Mester med den tunge Tornekrone,
havde blot du været Jordens Gæst
for at læge, frelse og forsone,
var det ingen Sag at være Præst.

Mester med den tunge Tornekrone,
følg mig! følg mig! var dit Bud, din Bøn.
Jo, men se dog fra din Ærestrone,
hvor din Faders skønne Jord er skøn.

Mester med den tunge Tornekrone,
»Hvo sit Liv vil bjerge, naar det ej.«
Hjælp mig da, trods Præstegaard og Kone,
ja selv Drengene, at følge dig.

Vedersø, den 29. December 1943.

KAJ MUNK

Dette digt skrev Kaj Munk i sin studentertid. Dateringen på dette flyveblad er ikke korrekt.

fremtoning var en potenseret småborgerlig drøm om storhed og betydningsfuldhed ikklædt feudale og højborgerlige gevandter.“ (4) Så er det sagt; men Kaj Munk var i så fald ikke den eneste, der søgte tilbage; tilbagefaldet lå i tiden, og de totalitære regimer og barbariet var det alvorligste udtryk for det.

En kendsgerning er det dog, at Kaj Munk i trediverne både i digtning og journalistik mere end flirtede med stærke mænd og diktatorer; også *Kaj Munk og den stærke mand* viser det med al ønskelig tydelighed, selv om Bjarne Nielsen Brovst i sine kommentarer til Kaj Munks tekster - mere med indforstået begejstring end med argumenter - forsøger at tegne et billede af Kaj Munk som tredivernes mest tidskritiske danske forfatter. På samme måde er det en kendsgerning, at Kaj Munk er den enkeltperson, der syner mest i den illegale litteratur fra besættelsestiden. Man kunne tro, at Kaj Munk havde skiftet meninger, da han efter den tyske besættelse af Danmark d. 9. april 1940 blev en af de første og mest markante angribere af samarbejdspolitikken, - men så enkelt er det ikke.

Ifølge sagens natur er den illegale litteratur i øvrigt først og fremmest anonym - Mogens Fog og Aksel Larsen, der var under jorden, skrev i eget navn, men Martin A. Hansens bidrag er anonyme eller pseudonyme; også i den henseende er Kaj Munk altså - i ordets oprindelige betydning - enestående; han ville jo være det.

Myten om Kaj Munk som martyr i den danske modstandskamp har - i andre kredse - netop altid haft en tilføjelse. Man har kunnet høre, at det var heldigt for Kaj Munk, at tyskerne tog sig af ham; han slap derved for at stå som en kompromitteret mand efter krigen, - hvis ikke modstandsbevægelsen ligefrem havde taget sig kærligt af ham, som falske rygter efter hans død sagde var sket.

Lige så karakteristisk er det, at Kaj Munks mordere - i strid med den erklærede hensigt med mordet som clearingmord - forsøgte at kamouflere sig, idet de efterlod en seddel ved liget med teksten: „Du Svin har alligevel arbejdet for Tyskland“; den halvtysker eller halvdansker, der skrev den, må jo have haft en klar forestilling om, at Kaj Munk ikke kun var et dansk samlingsmærke, men - for andre danskere - også en tvivlsom antinazist. Hans død - og martyrium - har gjort kritikken og den kritiske forståelse af ham vanskeligere i eftertiden; det har længe været omkostningsfrit og let nok at fastslå for nogle, at Kaj Munk er overvurderet som digter, mens det stadig for andre kan lade sig gøre at sælge hans bøger på myten om ham, og at skrive ukritisk og indforstået om hans meninger og holdninger; endnu næsten et halvt århundrede efter kræver det temperament af Henning Tjørnehøjs kaliber at gå i rette med manden. (5)

Men et forfatterskab, der i den grad levede af og kæmpede med sin tidsalders bacille, kunne måske stadig have interesse, hvis beskæftigelsen med det hævdede sig over gentagne og udvandede partsindlæg i en fortidig strid. Kaj Munk tog både tidligere og tydeligere afstand fra den stærke mand i sin digtning end i sin journalistik og taler, og det kunne pege i retning af en anden forståelse af hans liv og død: Martyriet var måske en omfortolkning af en psykisk blokade, som underbevidsthed og digtning bearbejdede, men aldrig fik bugt med.

Ret skal være ret: Kaj Munk havde - ikke kun dramatisk, men også med egen mund - taget afstand fra sine helte, fra Mussolini og især fra Hitler før besættelsen af Danmark, og i talen i Ollerup d. 28. juli 1940, sagde han i det mindste, som vi skal se om lidt, at han havde „fundet en svigten af Diktaturets



DE FRIE DANSKE

No. 4.

JANUAR. 1944.

8 A-rig.



KAJ MUNK
IN MEMORIAM

DANMARKS STORE SØN KAJ MUNK SIDE 2
DANMARK OG KRISTUS. EN NYTAARSPRÆDIKEN AF KAJ MUNK SIDE 3
GESTAPO MYRDEDE KAJ MUNK, POLITIUNDERSGØGELSEN INDSTILLET SIDE 4
BILLEDER FRA KAJ MUNKS GRIBENDE JORDEFÆRD SIDE 5
SKANDINAVISKE MINDEORD SIDE 6

egen Ide", men han forblev ikke desto mindre antidemokrat til sin død. Ismerne var døde; heri indbefattede Kaj Munk parlamentarismen, og han var ikke den skarpe analytiker, der kunne finde på at skelne mellem parlamentarisme og demokrati. Under besættelsen måtte han konstatere: „Det gamle er forbigangent og se, der er intet nyt.“ (6) Det er stadig en udfordring at prøve at forstå, hvordan en inkarneret og erklæret antidemokrat kunne komme til at spille en så væsentlig rolle i den kamp, der ellers er blevet lanceret som demokratiets kamp mod diktaturerne.

Allerede blandt de tidligste illegale flyveskrifter finder vi Kaj Munk, f. eks. med et brev til en „Dame i Jonstrup“ dateret „Vedersø Præstegaard 1.7. 40“. Brevet cirkulerede i afskrifter og duplikater; det er både et typisk eksempel på den tidligste illegale litteratur, før de egentlige bladgrupper havde etableret sig, og på det gemytligt harmløse i sammenstødene mellem danskerne og den tyske værnemagt i besættelsestidens begyndelse:

"Hotelejer Hansen i Ulfborg fører Krig med Tyskerne ved Hjælp af 3 Gloser, som er hans hele Forraad: 1) heraus, 2) rationiert, 3) nicht hier. Den gamle elskværdige tyske Kaptajn, som var den første i Ulfborg, sagde sukkende til de Ulfborg Borgere (iflg. Boghandler Gundelach) „Hansen ist nicht deutschvenlich“.

Hansen har kun Afholdsbevilling. De tyske soldater købte Bajere hos Købmanden, 4 Kasser, og vilde drikke dem i Hotellets Sal. Hansen mødte op „Nicht hier!“. Soldaterne grinede af ham. „Heraus, Politi“ sagde Hansen og sendte Bud efter Politimesteren i Ringkøbing, der kom og holdt med Tyskerne, skønt der staar i Loven, at Hansen skal sørge for, at der ikke drikkes Spiritus paa hans Matrikelnummer.

Foran Hotellets Dør, hvor den tyske Vagt staar og passer paa Ortskommandanten indenfor, hejste Tyskerne Hagekorset. „Nicht hier“, sagde Hansen, gik ud og firede det ned. De forlangte (og gav ham en Frist), at han skulde gaa ud og fire det op igen. Hansen tænkte sig om og sagde disse guddommelige danske Ord: „Jeg tror, jeg vil prøve mig frem“, hvorpaa han gik ud - og - fjernede Flagstangen. Men saa tog Tyskerne Affære. En Afdeling Underofficerer marcherede med Piber og Trommer gennem Gaderne og gjorde holdt foran Hotellet: Al Færdsel standsede ad begge Amtsveje i alle fire Retninger, og under drønende

Appel rejstes ny Stang og Hagekors op, og det betydtes Hansen, at rørte han dette - saa -. Hvad gjorde Hansen? Rejste den gamle Flagstang ved siden af, købte et uhyre Dannebrog, langt større end det tyske Flag, hejste det, saa det blafrede hen over Hagekorset, og sagde til Skildvagten: „Nu kan du jo gaa og passe paa det ogsaa“. Der gik et par Dage, saa opgav Tyskerne Ævred og pillede det ned.

En tysk Soldat stod og pressede Bukser. Hansen hen og afbrød Strømmen: „Rationiert! Nicht hier! Skrædderen bor derhenne om Hjørnet. Heraus!“

Ja, det er Danmarks eneste Styrke, at „Hansen ist nicht deutschvenlig“."

K.M. (7)

Ollerup-talen

Kaj Munks berømteste, mest berygtede - og for ham selv og hans tilhængere mest belastende - optræden under besættelsen var hans tale i Ollerup på Fyn d. 28. juli 1940. Han var blevet inviteret af den berømte gymnastikpædagog Niels Bukh, der i 1920 havde inviet landets første gymnastikhøjskole netop i Ollerup.

Niels Bukh var kendt i både ind- og udland for sine gymnastikprogrammer og for sine gymnaster, som rejste lande og riger rundt og gav opvisninger. Niels Bukh mente som andre af tidens legemsdyrkere, at sjæl og legeme hørte intimt sammen, at dyrkningen af legemet var en opdyrkning af sjælen, og at idrætten var en vej til national vækkelse. „Hans dyrkelse af sundhed, kraft og muskeltræning kunne dog i 1930erne ikke undgå at give associationer til hvad der skete syd for grænsen“; Niels Bukh „kom til at udtale sympati for Tyskland under nazismen“ (8), og bortset fra, at Kaj Munks sympati for den stærke mand ikke var noget han „kom til“ at give udtryk for, men var selve kærnen i ham, var Kaj Munk og Niels Bukh altså åndsbeslægtede; det var på hjemmebane, Kaj Munk holdt sin tale. Niels Bukh, der overlevede krigen, måtte lide den tort at blive interneret af modstandsbevægelsen i de kaotiske befrielsesdage (9), og man kan vel tillade sig at fantasere over, hvad Kaj Munks rolle i de dage kunne have været.



Niels Bukhs 'sommerpiger'. Her fra en opvisning i KB-Hallen i 1941. Kort- og Billedafdelingen.

Kaj Munk tilintetgjorde manuskriptet til talen den dag i Ollerup, men han tillod, at andre skrev talen ned, og Bjarne Nielsen Brovst hævder ligefrem, at provst Faurskov Laursen fra Fjellerup drøftede sit referat af talen „med Munk og Bukh efter talen, hvor Munk endnu havde den hos sig“ (10); igen er Kaj Munk ejendommeligt tvetydig: spillede han forsigtig for at sætte sig i scene?

Under alle omstændigheder kom Kaj Munks optræden den dag til at betyde, at hovedstadspressen bragte reportager fra stævnet i Ollerup, men afstod fra referater af hans tale. Kun *Svendborg Avis* bragte et fyldigt referat, som især udelod den mod tyskerne kritiske del af talen; dagen efter stillede samme avis fornuft og geni op som modsætninger og kritiserede geniet Kaj Munks syn på demokratiet.(11) *Svendborg Avis'* behandling af Olleruptalen blev i den kommende tid gengivet i store dele af provinspressen, som dengang ikke kun var repræsenteret af *Jyllandsposten* og *Stiftstidenderne*, og hovedpunkter af referatet cirkulerede som legalt (!) flyveblad; også efter krigen var der røre

om Kaj Munks Olleruptale, og *Svendborg Avis'* referat af talen blev optrykt i *Besættelsestidens Fakta*. Der kan man stadig læse referatet (12), hvis man vil opleve „myten“ om denne tale, før den her for første gang bringes i sin fulde udstrækning på legalt tryk.(13)

Under arbejdet med ordningen af det ubearbejdede illegale materiale fra besættelsestiden er der navnlig dukket flere og flere flyveblade op, sådan at de ca. 100 numre i den oprindelige bibliografi (14) og dens supplementer nu er vokset til adskillige hundreder. Blandt disse nyregistrerede flyveblade er også Kaj Munks Olleruptale i to varianter. En tredje variant findes på Det kongelige Bibliotek i Ove Marcussens store udklippssamling.(15) Da i hvert fald to af de tre varianter er så forskellige, at der næppe er tale om afskrifter med fælles oprindelse, men alligevel er ens i indhold, kan vi vist sige, at vi faktisk ved, hvad Kaj Munk sagde søndag eftermiddag d. 28. juli 1940 i Ollerup. Talen følger her i den ene variant med bibeholdelse af alle det primitive tryks sproglige fejl og ejendommeligheder - enkelte steder med en variantversion i skarp parentes for at tydeliggøre meningen og for at belyse varianternes karakter.

Kaj Munks Olleruptale

"Paa en dejlig Skærsommerdag som denne vilde det være fristende at tale til en flok Unge som jer her om Fuglene, der synger, om Blomsterne, der dufter. Disse sandheder kender I maaske selv, maaske jeg dog kunde tale derom saadan, at I syntes, Fuglenes Sang lød skønnere, og Blomsterne duftede endnu dejligere. Saadan vil jeg endnu [imidlertid] ikke tale. Dels fordi saa mange har slaaet sig paa den Art [Slags] Tale i Aar - der jo ogsaa er urisikabel -, dels fordi Blomsterne ikke har duftet for mig i Aar, og Fuglenes Sang har ikke naaet mine Øren. I stedet for maa jeg tale om noget, som jeg saa usigelig gerne havde ønsket mig fri for at behandle. Vi sang før i „Ja vi elsker“ - om Sverre, der talte Roma midt imod. Nu tier den [det] Sverre, der skulde have talt. Saa maa jo en anden tale. Inden jeg tager fat, maa jeg forudsige den Bemærkning [Inden jeg taler videre maa jeg forudskikke den Bemærkning], at jeg taler helt paa egne Vegne. Niels Bukh har ikke censureret mig, og jeg taler ikke paa Gymnastikskolens Vegne. Saa begynder [kan vi begynde] Foredraget:

Det hændte en Sommerdag i Fjor, at en vestjydsk Bondemand skar

Halsen over paa sin Kone og sine Børn, hvorefter han løb ud i en Plantage og hængte sig. Man ved, at han forud havde sagt, at han havde set Hitler sidde i Vejgrøften og stirre paa sig. Han mente [altsaa], at Livet ikke var værd at leve, naar det ikke kunde leves frit. -Et saadant Menneske kalder man for vanvittigt. - Den største Rystelse, jeg i mit Liv kom ud for, indtraf ikke den 9' April. Det er jo før hændt, at en fremmed Hær har besat Landet - saadan har vi haft et Tusind Aar at vænne os til - og hvor Folk kan komme ind, kan de ogsaa komme ud igen, om Døren ikke går i baglaas. Nej, den store Rystelse fik jeg et Par Dage efter, da Aviserne fra Hovedstaden naaede frem til det afsides Sted, hvor jeg bor. Jeg havde ventet, at de var udkommet med Sørgerand, men de var som ellers, og da spurte jeg mig selv: Er det ikke os selv, der fælder vor [egen] Dødsdom?

Det er uundgaaeligt her at nævne Hitlers Navn.

Han er en af Verdenshistoriens største Skikkelser. Det tyske Folk - hvordan var det - og hvad [hvordan] er det nu? Det er Hitler, der har gjort det til, hvad det nu er. Og han har vundet frem, ikke som „En plump General“, men fra først af ved Ordet, det levende Ord. Tyskland har ikke nogen ukendt Soldats Grav, nej, for Tyskland har ham hos sig, over sig. Jeg har Lyst til at vende et kendt Ord om og med Henblik paa Hitlers Værk sige: Just i Forliset bor sejren. Hitlers første Hemmelighed er Troen. Hitler er en religiøs Skikkelse. I Fiaskoens Situation skrev han „Mein Kampf“. Det vil sige: Da troede han heftigere end nogensinde før. Han er Arkitekt af Fag. Han ser ej Ruinerne, men kun den nye Bygning, han skal faa til at Hvælv [hæve] sig over disse. Et mærkeligt indisk Ord gaar ud paa, at enhver Fødsel er Forvarsel om en sig nærmende Død (kontra Jesu Ord om Kvindens Glæde over Barnet). Hitler ser omvendt paa det: Enhver Død giver plads til nyt Liv. For Hitler er Parlamentarismen gift. Demokratiets Hovedsynd er, at Sandheden skulde være uden Risiko og Fare. Parlamentarismen tror paa Paaske uden Langfredag. Hitler maa og skal agere og agitere. Han er som besat. For den, der ikke er med i Besættelsen, er hans Tale som delfiske Orakler. Den uindviede vil sammenligne ham med Præstinderne, der under påvirkning af giftige Dunster udstøder uarticulerede Lyde. Men det andet mærkelige ved Hitler er, at han styrer sin Besættelse med Klogskab, han er „brændende kold“. Hvad er [var] Parlamentarismen, [og] hvad er den nu. En genial Ide, der blev til en blot økonomisk Affære, hvor Maalet blev at tage fra dem, der har , og give til dem, der passer ikke at faa [der sørger for ikke at have noget]. Parlamentarismen har intet

Ansvar, den placerer dette hos alle, altsaa hos ingen. Der er ingen Stationsforstander, Toget kører, naar det vil. Henrik Ibsens Ord: "En Sandheds gennemsnitlige Levealder er 20 Aar" lader sig overføre paa Parlamentarismen. „Folkestyret kunde ikke mere“. Denne Parlamentarisme slog Hitler ned paa. Og nu med Hensyn til Danmark. „Vi her i Danmark troede ikke mere [længere] paa Parlamentarismen. Stauning „Orglede“ for at Aars Tid siden ud over Landet, at Diktaturet kunde ikke komme ind her i landet uden over mange Lig. Naa - Ligene var [jo] til at tælle, og Stauning var ikke blandt disse. Diktaturet blev indført her [i Landet] en Dag mellem 3 og 5. Nu blev Tyskland bare en Nabo. „Goddag Nabo, godt vejr Nabo, hvordan har du sovet i Nat Nabo?“

Nu er det ganske nødvendigt at tale, for nu er der visse [vist] andre, der for godt kan tie. [Sandheden er, at] Stauning udleverede sit Demokrati til Hitler, de røde faner „kniksede“ straks de saa et Nazi Kors [Hagekorsene]. De radikale har takket Regeringen, fordi den 9' April skaanede os for Lidelser. Men hvad er Lidelser? Afrevne Lemmer og saa fremdeles. Ja, men jeg ved af en større Lidelse at sige, nemlig at Fædrelandet skulde forga. Det er os selv, vi skulde [skal] holde Dom over. Demokratiet ligger paa lit de parade. Jeg er ikke ked af det. „Jeg har ikke haft Børn med det“. Om jeg skulde tale ved Begravelsen, vilde jeg slaa i Kistelaaget med min knyttede Næve og sige: „Hvad har du gjort ved dine Ungdomsidealer?“ Jeg sørger ikke over Demokratiets Dødsfald, men over Danmark. For er det gaaet nogen værre end os, vi fik Hitler og beholdt Stauning. Dette bedrøver mig for Fædrelandets Skyld - og for - Tysklands. Jeg har fundet en Svigten af Diktaturets egen Ide. [Der har fundet en Svigten Sted af Diktaturets egen Ide.] Den 9' April tilbød man os Venskab med en Pistol for Brystet. (Jeg tror, at Frits Clausen er en dansk Mand, men han ved ikke, at det nazistiske Styre ikke kan importeres). Hvad gjorde Stauning? Det gamle Testamente har ikke kendt Herr Stauning, for i Rigsdagen bevidnede Stauning „vor Forstaaelse og Sympati“. Jeg har i et af mine Skuespil Replikken „Sejren retfærdiggør alt“. Jeg havde ikke troet at skulle føle den Sandhed saa bittert som nu. Hvad var det, der skete den 9' April? Vilde Tyskland vinde vort Venskab, var det meget uheldigt i Formen. Nogle Maaneder forud undertegnede vi med Tyskland en Ikke-Angrebspagt. Det kostede [os] vort Ansigt i Forhold til det øvrige Norden, men vi troede det var dette Offer værd. Og saa kom den 9' April. Da Tyskland under Verdenskrigen faldt ind i Belgien, vakte det en Verdens Forargelse, men nu. Ingen - ikke engang vi selv forarges.

Nu faar vi at høre, at der er tale om nye Stater, unge Nationer. [Unge.] Hvilken Alder er de da vel i? Lømmelalderen. Man vil nu have os til at tro paa, at der skabes en ny Verden. Det samme vilde man efter Verdenskrigen. Der opstod en „Sagførerverden“. Nu raader en „Soldaterverden“, og begge de Verdener er lige gamle.

Hvad skal nu Kernen af Danmarks Folk gøre?

Skære Halsen over paa sig selv som hin Vestjyde [Bondemand]? Vel, det vil gaa saadanne taaleligere paa Dommens Dag end dem, der nu lever højt af Danmarks Nød. Men - der bestaar en stor Trøst.

Sandhed bliver ved at være Sandhed uanset Sejr eller Nederlag. Uret bliver ved at være Uret - og Vold bliver ved at være Vold. Vi maa da ej beruses af det, der sker. „Den gode Gud har Gudskelov ogsaa opfundet Historien“. Tænk paa Prædikerens: Intet nyt under Solen.

Men altsaa. Hvo, der vil være Sandheden tro, den der ved, at vi nu engang er Danske, hvad skal vi gøre?

Vi skal [bare] holde fast ved alt det [det altsammen], vi skal finde alle Lyspunkter. Lad mig nævne et Par her. Vore Danske Soldater den 9' April. Og: Vort Lands første Soldat, KONGEN. Han var sig selv tro, keredansk er han. Og Gud forlade mig min Synd - dette lyder som Smiger - men jeg vil ogsaa nævne Niels Bukh. Han viste os lige før en hær af skønhed og glæde. Betagende var dette: De blaaklædte Piger, Solen, de farende Byger [Skyer] og den stride Blæst, og Fanebæreren, der holdt Fanen trods Blæsten. „Den stridige Blæst, som Dannebrog netop lever i“. Det muntre frodige danske Folk, som vist har en særlig Redeligheds og Retfærds [Retfærdigheds] Sans, maa ikke forgaa. Men foreløbig, hvad da? Hade Tyskerne. Det kan vi ikke, hverken i Kraft af vor Natur eller for vor Kristendoms skyld. Men Tyskerne maa vi indtil videre vise korrekt Kulde, det maa vi, indtil disse vore „Gæster“ er ude igen, for de har overfaldet en værgeløs, hvis eneste Synd var, at vi [han] troede paa en Traktat. Siden kan der vel ogsaa komme en Tid igen, hvor vi maaske kan blive Venner, men først maa vi mødes som Ligemænd."(16)

Reaktioner på Ollerup-talen

Dagen efter gymnastikstævnet i Ollerup bragte *Berlingske Tidende* på forsiden under overskriften „Kaj Munk til Niels Bukhs aarlige Elevopvisning“ billeder

En Festsdag hos Niels Bukh paa Ollerup ...

*Aarsfesten samlede flere gamle
Elever end nogen Sinde før*

Af HARRY BENDIXEN

OLLERUP, SØNDAG AFTEN

HUNDREDER og atter Hundreder af Cyklister har i de sidste Døgn, snart enkeltvis og snart i mindre Grupper, bevæget sig henad de sydfynske bugtede og bakkede Veje — mod Regn og mod strid Blæst har de trampet i Retning mod Niels Bukhs Gymnastikhøjborg i Ollerup for at kunne deltage i den aarlige Afslutningsfest, der begyndte i Gaar. Sangen, der som Ahner har Sorgen og Glæden, har lydt fra deres Læber, akkompagneret af muntre Cykleklokkes metalliske Klang. Har det nu og da været drøjt for de flittige Bukh-Elever, saa har de sunget Anstrengelserne bort og opildnet sig selv ved Tanken om igen at skulle tilbringe dejlige Timer paa Ollerup sammen med nye og gamle Kammerater. Over 200 Kilometer har adskillige af dem sidet paa den haarde Sadel, inden de kunde naa frem, men hvad gjorde det? Maalet vinkede, og til sidst tonede Stedet frem, hvor de fik en saa gæstfri Modtagelse.

Gamle og nye Elever mødes

Een Gang om Aaret samler Niels Bukh sine forhenværende Elever paa det vidunderlige Ollerup. Her mødes de gamle med de nye, her færdes i et Par Døgn de tidligere Karle og Piger sammen med det Hold af 200 unge danske Piger, som i Morgen drager ud i Landet, efter at have hentet Sundhed, Livsmød og Arbejdslyst ved et 3 Maaneders Ophold i Ollerup. Men inden de pakker sammen og gaar hver til sit, slutter de nye Venskaber med de gamle Elever og bliver saaledes optaget i den Kreds af Ungdom, der som et usynligt og stadigt voksende tæt Hegn slutter op om Skolen, dens Tanke og Idé.

Til næste Aar vil mange af Eleverne fra 1940 vende tilbage paa et kort Besøg, saaledes som andre stadig gør det, for at følge med i Skolens fortsatte Arbejde og for at knytte de Baand endnu stærkere, som binder dem til Niels Bukh og hans Arbejde. De faar nyt Initiativ og forstærket Lysten til at gaa videre



Kaj Munk og Frue ankommer til Ollerup paa Cykle fra Præstegaarden i Vedersø.

Indenfor deres egen daglige Gerning og bekræfter endvidere deres Syn paa Betydningen af at være sund, glad og lansk.

af gymnaster og af Kaj Munk og frue på tilskuerpladserne. Den efterfølgende reportage fortalte om de mange hundreder af cyklister, der de sidste døgn havde bevæget sig ad de sydfynske veje mod Ollerup; også Kaj Munk og frue var ankommet til Ollerup på cykel fra præstegården i Vedersø; også det var der et billede af. Til trods for at rejserne med jernbane var blevet så dyre, havde tilslutningen til årets elevmøde og afslutningsfest aldrig været større. 4000 tilskuere havde indfundet sig, og efter opvisningen havde Kaj Munk talt for

henved 3000 tilhørere fra den ny sals talerstol. Ved et sådant stævne får deltagerne „nyt Initiativ og forstærket Lysten til at gaa videre indenfor deres egen daglige Gerhing og bekræfter endvidere deres Syn paa Betydningen af at være sund, glad og dansk“, mente *Berlingske Tidende*.(17)

Det nazistiske dagblad *Fædrelandet* fandt det ikke nødvendigt at gå let hen over talen af hensyn til Kaj Munk, men bekendtgjorde tværtimod med bifald, at „Kaj Munk sparker til Parlamentarismen“, og *Svendborg Avis*, der angreb talen, var i *Fædrelandets* øjne en „System-Avis“, der forsøgte at undskylde „Folkestyret“. „Derefter gik Taleren over til en oprigtig Kritik over Staunings Regering,“ hed det endvidere, „og det skal bemærkes, at den ikke var blid. Han sparkede til Parlamentarismen, som vilde han straks vælte den over Ende. Den tusindtallige Tilhørerskare spærrede Ørerne op paa vid Gab og undrede sig mere og mere, og Bifaldet drønedede gennem Salen.“(18)

I en kronik, der i øvrigt handlede om pastor Gunner Engbergs syn på Grundtvig, skrev Jørgen Bukdahl: „Saaledes stod han (Kaj Munk) forleden paa Niels Bukhs Højskole i Ollerup, der er betinget af Grundtvig og folkeligt Demokrati, og haanede det Folkestyre og den Parlamentarisme, der i Dag er bundet af en fremmed Stat. I Tyskland, men navnlig i Mussolinis Italien vil en saadan Optræden mod Folkefællers Sammenhold i Nødens Tid blive vurderet efter Fortjeneste. Men Demokratiet og Folkestyret er jo frisindet, og det bør ikke mindst Kaj Munk takke det for.“ Jørgen Bukdahl sammenlignede desuden Kaj Munk med Tom Kristensen: „Der raader i begge en anarkistisk Individualisme, en ubændig Trang til at afreagere, sætte temperamentet fri, sige Fanden gale mig op i Helligheden og Borgerligheden ...“ og Kaj Munk „er den sidste Udløber af hin holdningsløse individualistiske Ekspressionisme, som desidste Tidens Begivenheder afgørende har sænket i Afgrunden.“(19)

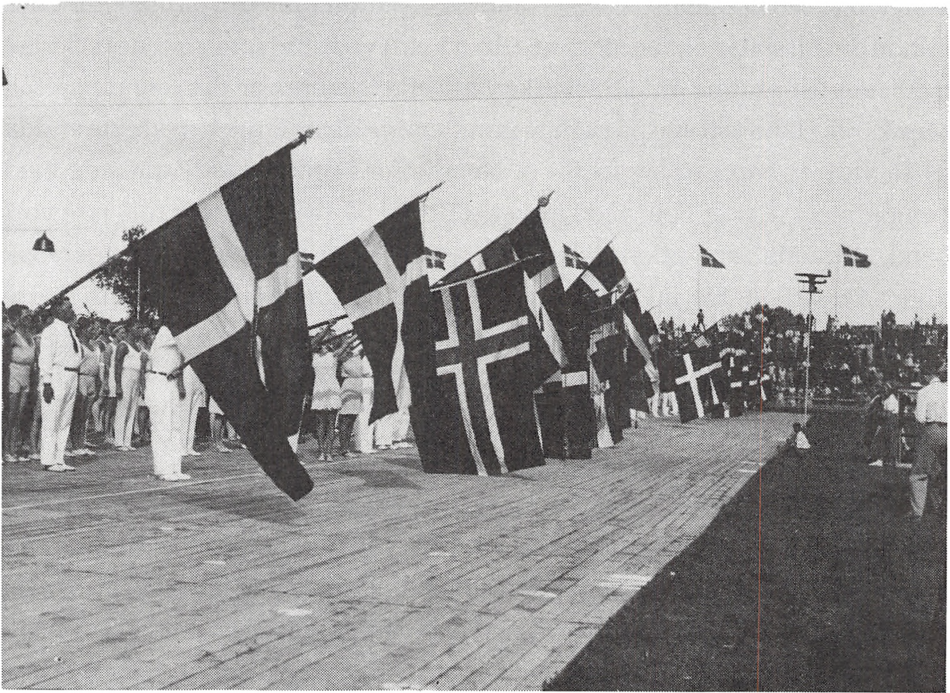
I grunden er det samme opfattelse af Kaj Munk, Bjarne Nielsen Brovst har, men han bruger vel at mærke „temperamentet“ og „trangen til at afreagere“ som forsvar, forklaring og undskyldning, hver gang han ikke kan redde Kaj Munk på anden måde. Om sammenligningen med Tom Kristensen må man sige, at det under alle omstændigheder gør en forskel, at Tom Kristensen aldrig stillede sig an hverken som kristen eller som politisk profet.

Når man i dag læser Olleruptalen i sammenhæng med, hvad Kaj Munk skrev og sagde før og efter Ollerup, kan man undre sig over postyret. Meningerne og holdningerne i Olleruptalen ligner til forveksling, hvad han plejede

atsige, og Olleruptalen er ikke Kaj Munks bedste tale, den kan på mange måder minde om en skitse til den store tale, han holdt ved studenterstævnet i Gerlev d. 18. august samme år.(20) Hverken her eller senere var der tale om, atKaj Munk trak i land i sit syn på parlamentarisme og demokrati; han kunne endda gå så vidt, at han bad sig fri for at kæmpe for Danmark side om side med demokrater: „Der er Folk af de forkerte, der er på Tæerne for at forsvare vort Land,,at gamle Danmarks skal stadig bestaa som et frit, uafhængigt, demokratisk Rige“. Disse Folk har ikke den sande Fædrelandskærlighed, men kun større eller mindre Tilløb til den. ... Det maa stemples som det, det er: en Tilsnigelse, en Løgn, naar Demokrati og Danmark skal gøres til eet og det samme.“(21) En Demokrat, der kunne tænke sig at gøre plads for selv en Kaj Munk, skal ikke bilde sig ind, at Kaj Munk vil betale tilbage med samme storsind!

Reaktionerne på Olleruptalen hænger ikke mindst sammen med, at angrebene på parlamentarismen i sommeren 1940 var mindre kærkomne end nogen sinde. Den samarbejdsregering af de fire gamle partier, som var blevet dannet som et svar på den tyske besættelse, var truet fra flere sider. Den 8. juli -knap tre uger før Olleruptalen - havde der fundet en regeringsrekonstruktion sted; den tyskforstandige Erik Scavenius var igen blevet udenrigsminister, som han havde været det under første verdenskrig, og han havde i den anledning været uforstandig nok til at udtale det, som de fleste tænkte, de siden så berygtede ord: „Ved de store Tyske Sejre, der har slaaet Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprundet i Europa, der vil medføre en Nyordning i politisk og økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab. ...“ I regeringen var desuden optaget et par „upolitiske“ ministre til varetagelse af de mest følsomme forbindelser med de tyske nazistiske myndigheder i Danmark.

Det var en imødekommelse over for besættelsesmagten, men usikkerheden bestod. Ikke mindst i denne sommer og dette efterår frygtede man bestandig, at de danske nazister skulle tiltvinge sig magten ved tysk hjælp; samtidig arbejdede flere indflydelsesrige kredse med forbindelse til det store erhvervsliv og kongehuset på at bringe en uparlamentarisk dansk regering til magten bestående af „rigets bedste mænd“. (22) Man kan ikke sige, at Kaj Munk ufrivilligt kom til at gå disse Kredses ærinde; han havde faktisk - selv om han ikke direkte deltog i nogle af disse kredse - fælles ærinde med dem. I Gerlev taler han om, at „vi skal have Folk til at lede os, der ikke er Partifolk“(23) og han



Der hilses med fanerne. Fra en af Ollerups årsfester. Kort- og Billedafdelingen.

nævner som eksempel bl.a. Niels Bukh, - der også senere, d. 13. september 1940, optræder som ministeremne på den tyske presseattaché Gustav Meissners notits angående de danske nazisters planer med hensyn til en dansk regering med dr. Frits Clausen som statsminister.(24) Hvem der brugte hvem til hvad dengang, kan undertiden være svært at rede ud, men Kaj Munk var ikke i Ollerup i tvivl om, at Frits Clausen var „en Dansk Mand“.

Forskellige danske samarbejdsregeringer holdt sig ved magten - eller afmagten - indtil d. 29. august 1943 - uden Kaj Munks hjælp. Derefter var samarbejdet med tyskerne officielt ophørt. Om det i realiteten fortsatte bag kulisserne, kan historikerne diskutere; illegale blade kunne allerede dengang kritisere, at det skete. Regeringens tilbagetræden følte nu af de fleste som en lettelse, og fronterne blev enklere - og mere ubønhørlige. Som krigslykken på slagmarkerne uden for Danmark havde kaldt både Scavenius og de uparlamentariske og udemokratiske kredse af gode danske mænd på banen, kaldte den vendte krigslykke nu for alvor modstandsbevægelsen frem.

Det danske politi var efterhånden på modstandsbevægelsens side og var

ikke mere til gavn for de tyske myndigheder i Danmark. Hvis tyskerne ville sabotagen til livs, måtte de benytte sig af stikkere, og hvis sabotagegrupperne ville overleve, måtte de skille sig af med stikkerne. I december 1943 blev der likvideret det hidtil største antal, nemlig 11. (25) Dr. Best, politigeneral Pancke og general v. Hanneken blev alle mellem jul og nytår kaldt til Hitlers hovedkvarter Wolfschanze i Østpreussen for at stå til regnskab for den „ugunstige“ udvikling i Danmark. Her blev der givet ordre til hævmord, clearingmord - i forvejen var der den skæve clearingkonto i nationalbanken, som tyskerne dog havde mindre travlt med at udligne.

Allerede den 30. december var den nystartede Petergruppe på spil. Den havde begyndervanskeligheder; de første tre, det skulle gå ud over, overlevede. Det var de konservative politikere Aksel Møller og Ole Bjørn Kraft og en sønderjysk redaktør, Christian Damm, der i dag er næsten glemt. Endelig d. 4. januar lykkedes det, og Kaj Munk fik sit martyrium. Om Christian Damm kan man læse, at han havde skrevet artikler om „det ny Europa“ til norske blade, altså produceret nazistisk propaganda i en eller anden udstrækning, men også at tyskerne gennem nogen tid havde haft ham under observation og vidste, at han var alene hjemme, da han ventede på en engelsk agent, Holm. (26) Det var ikke kun Kaj Munk, der kunne være svær at placere i forhold til „fronten“, og de omtvistelige skulle åbenbart have deres andel i ofrene. Der er en del, der for et nærmere blik viser sig at være gråt i denne tid, der senere blev skildret som den mest sort-hvide i historien.

Kaj Munks opfattelse af besættelsen var gammeltestamentlig; han kunne ligefrem i sin nytårsprædiken 1943 sige, at „Danmark er under Guds Vrede“ (27), - og dermed se stort på nazismens eget iboende væsen! Fjenden var der som Guds straf for eget frafald. Temaet kommer igen og igen; i Ollerup sagde han, at „Det er os selv, vi skulde holde Dom over,“ og „Er det ikke os selv, der fælder vor egen Dødsdom?“ I sin sidste prædiken i København d. 5. december 1943, som han efter tysk forbud snød sig til at holde, og som efter hans død cirkulerede i utallige illegale udgaver, hed det: „et kristent Folk, der sidder daadløst hen, naar dets Idealer trampes under Fode, slipper Forraadnelsens Kræft ind i sit Sind, og Guds vrede sænker sig over det.“ (28) På samme måde består kritikken af Stauning i, at „Det gamle Testamente ikke har kendt Herr Stauning“, og når han i Ollerup uden hensyn til at 94% af de afgivne stemmer ved det sidste folketingsvalg før besættelsen var afgivet på parlamentariske

partier(29) kan påstå, at „vi her i Danmark troede i Virkeligheden ikke mere på Parlamentarismen“, så skyldes det, at han ikke bedømmer parlamentarismen på parlamentarismens præmisser, men på det gamle Testaments: Hvis vi havde troet på parlamentarismen, havde vi d. 9. april forsvaret os med næb og klør, hvad enten vi troede, det nyttede eller ej; udfaldet ville vi have lagt i Guds hænder, nu blev vi frafaldne.

I 1932 udgav den unge præst Otto Larsen en bog(30), hvori han pillede ved undere og mirakler og andre udenværker i Det ny Testamente for - som Villy Sørensen i vor tid(31) - at lade kærnen i Jesus' budskab stå tilbage. Otto Larsens bog afstedkom en voldsom debat; Kaj Munk forsvarede Otto Larsens ret til at have sine meninger og hans ret til at være i kirken, selv om han var rygende uenig med ham.(32) Resultatet af polemikken blev, at Kaj Munk blev en kendt mediefigur, at den danske folkekirke satte Otto Larsen på pension, og at både manden og hans synspunkt sank hen i glemsel. I forbindelse med Otto Larsen kom Kaj Munk tæt på sin psyke: Også han kunne være på vej til et: „Gammelt Sludder og Ævl det hele!“ Men, fortsætter han, „naar jeg skal tale til Mennesker - fra Prædikestol eller Scene, naar jeg gør mig helt tom og lille, om dog Aanden maatte fylde mig og blive stor, da jeg har lagt mærke til, at det just er de saakaldte Oldtidsforestillinger, der melder sig, alt det med det overnaturlige og underfulde ...“(33)

Kaj Munk havde et indre behov for ældre, oprindeligere oplevemåder, som det kan være fattigt ikke at have kontakt med, men farligt at overgive sig til. Kaj Munks stude krævede af ham, som profeten, at han bestandigt vendte både digtning og kristendom mod den aktuelle verden, men hans oplevemåde tillod ham ikke at se verden, som den var. Der havde jo ikke fundet en svigten af diktaturets ide sted, som han sagde; diktaturet havde aldrig været, hvad han med sin dyrkelse af den ideale ener havde lagt i det. Med ordene i Olleruptalen om Hitler, der fra først af vandt frem „ved Ordet, det levende Ord“, skaber han associationer mellem Hitler og både Grundtvig og Johannesevangeliets begyndelsesord; det er ikke svært at forstå, at Kaj Munk havde svært ved at lægge Hitler fra sig - og se ham som han var; lettest er det måske at forstå, at Kaj Munk led af migræne. Tidens politiske udvikling tillod Kaj Munk at lade sin indre splid imellem gammel og moderne oplevemåde, mellem nutidsforestillinger og oldtidsforestillinger, udspille sig i det ydre; det er der stadig en udfordring i at udrede. Hans martyrium, hans manglende kontakt med den

moderne verdens virkelighed blev hans - tragedie.

At Kaj Munks indre og ydre position gjorde ham til inspirator og åndelig bagmand for modstandsbevægelsen, kan man ikke fratage ham; det er en af den tids ironiske pointer, at den første modstand opstod blandt konservative nationalister, der knap nok havde distanceret sig fra den nazistiske bacille, mens samarbejdsregeringen også rummede personer, der længe havde haft et mere realistisk blik for fjendens karakter. Skønt Jesus' bud til jøderne er omvendelse, kan Kaj Munk over for soldaterne på Næstved kaserne, 14 dage efter talen i Ollerup, opdigne og argumentere - modsat: „Og Budet: du skal ikke ihjelslaa, kan ikke i det krigeriske Jødefolk nogensinde være presset til at have Betydning for Krig, og i Jesu Mund kan det aldrig have betydet, at man skulde sidde hen som Tilskuere, naar Kvinder og Børn og andre værgeløse var i Fare.“ (34) Da et medlem af en illegal bladgruppe i sommeren 1943 henvendte sig til Kaj Munk for at få råd i deres interne strid om overgang til voldelig modstand eller ej, svarede han med fynd: „Bliv nu et kristent Menneske og lær at slaa ihjel i Jesu Navn.“ (35)

Den arkaiske position, en hierarkisk struktur i psyken, er ikke den ringeste forudsætning, når der skal kæmpes i krig; man kan studse over, at ikke-voldstanken slet ikke optræder i denne europæiske borgerkrig, der inddrog alverden, men blev en indisk opfindelse vendt mod det engelske „demokrati“ og kolonivælde.

Skønt vi stemmer parlamentarisk som aldrig før, kan vi stadig have en fornemmelse af, at det ikke står helt sundt til med demokratiet og parlamentarismen. Kaj Munks svar var en tilbagevenden til et forladt stadium; det svar har vi forladt trods trusler fra nynazister, Johannes Sløk, udemokratiske grupper og institutioner og diverse demokratiske underskud. Vi affinder os med demokratiet - det eneste, der endnu ikke er brudt helt sammen - og vi klarer dagen og vejen med den lille daglige dosis machiavellisme på alle niveauer på arbejdspladser, i institutioner og i folkevalgte organer. Men den menneskelige kultur er bl.a. præget af en stræben mod demokratiske tilstande i psyke og samfund; den er også præget af en kamp mellem denne stræben og de hierarkiske strukturer, vi kommer fra. Den økonomiske misere skyldes ikke demokratiet, som Kaj Munk mente, og mange stadig mener, men at økonomien hverken i Danmark eller i verden er demokratiseret. Det er ikke så meget det demokrati, vi allerede har, i psyke og samfund, som det vi endnu ikke har -

begge steder - der kalder ulykkerne ned over vores hoveder og længslen efter fortiden frem. På Kaj Munks tid - og i Kaj Munk - brød kampen mellem gammelt og nyt ud i lys lue, og demokratiet bukkede under. Selv om dets sejr siden blev erklæret, og selv om totalitære regimer i de seneste år er gået i opløsning adskillige steder i verden, er det letsindigt at påstå, at det demokratiske spor i kulturen har vundet. Vi kan stadig i demokratisk krampe med Kaj Munk få trang til at udbryde: „Det gamle er forbigangent og se, der er intet nyt.“?

John Fellow Larsen har i perioden 1992-93 været ansat i Danske Afdeling med henblik på ordning af ny tilvækst i den store særsamling af illegale blade og bøger fra Besættelsen. Han har udgivet romanen Odensefortællinger (Rhodos, 1987); desuden noveller, artikler, kronikker i radio, tidsskrifter og aviser.

Noter

1. Hitler Skæg. Aarhus, 1945, s. 48
2. Bjarne Nielsen Brovst, Kaj Munk. Liv og død. Århus, 1984
3. Bjarne Nielsen Brovst, Kaj Munk og den stærke mand. Århus, 1992
4. Dansk litteraturhistorie, bd. 7, Kbh., 1984, s. 379
5. Henning Tjørnehøj, Rigets bedste mænd, Kbh., 1990. (Om Kaj Munk s. 67-77)
6. Kaj Munk, Saa fast en Borg, Kbh., 1946, s. 204
7. Den illegale samling, Det kongelige Bibliotek, Flyveblad nr. 6
8. Dansk biografisk leksikon, nyeste udg.
9. Ditlev Tamm, Retsopgøret efter besættelsen, Kbh., 1984, I s. 168-169
10. Brovst, 1984, s. 144
11. Svendborg Avis, d. 30. juli 1940
12. Niels Alkil (Red.), Besættelsestidens Fakta, II s. 1430-1431
13. Bjarne Nielsen Brovst offentliggjorde (1984, s. 144-148) store dele af talen - i et ejendommeligt forsøg på at rehabiliteere Kaj Munk og aflive påstandene om Kaj Munks Hitler-dyrkelse endnu efter den tyske besættelse af Danmark; men talen taler for sig selv - som ulykken gør det trods barnets glade smil.
14. Besættelsens illegale blade og bøger, Kbh., 1954
15. Ove Marcussen, Kaj Munk, hans Liv og Eftermæle i Udclip, Det kongelige Bibliotek, bd. 24
16. Den illegale samling, Det kongelige Bibliotek, Flyveblad nr. 9
17. Berlingske Tidende, d. 29. juli 1940
18. Fædrelandet, d. 2. august 1940
19. Kristeligt Dagblad, d. 15. august 1940
20. Munk, 1946, s. 195-208
21. Munk, 1946, s. 209
22. Tjørnehøj, 1990
23. Munk, 1946, s. 207
24. Den parlamentariske kommissions rapport, XIII a 321
25. Tamm, 1984, II s. 662
26. Vilhelm la Cour (Red.), Danmark under Besættelsen, Kbh., 1947, II s. 542
27. Kaj Munk, Tre Prædikener, Struer, 1943, s. 18 (Den illegale samling)
28. Kaj Munks sidste Prædiken, Særnummer af „Folk og Frihed“, 1944, s. 3 (Den illegale Samling)
29. Tjørnehøj, 1990, s. 75
30. Otto Larsen, Skatten i Lerker, Kbh., 1932
31. Villy Sørensen, Jesus og KRISTUS, Kbh., 1992
32. Kaj Munk i Berlingske Aftenavis d. 30. september 1932 (Brovst, 1992, s. 121)
33. Berlingske Aftenavis d. 30. september 1932 (Brovst, 1992, s. 121)
34. Munk, 1946, s. 192
35. Jørgen Kieler m.fl., En modstandsgruppes historie Kbh., 1982, I s. 34

To Verdenser mødtes

Tale ved åbningen 8. oktober 1992 af Det Kongelige Biblioteks udstilling på Slotsholmen i anledning af 500-året for opdagelsen af Amerika

af docent, dr.phil. Niels Fock

Det er uomtvisteligt, at to verdener mødtes for 500 år siden. Det er vel heller ikke så mærkeligt, at Spanien om 4 dage celebrerer den begivenhed, at Columbus og hans tre små karaveller stødte på Antillerne, det der successivt førte til at man tog lande i besiddelse, der langt overgik Spanien i størrelse. Det var jo også året, 1492, hvor Spanien som Nation etablerede sig, dels ved uddrivelsen af Maurerne, dels ved udgivelsen af den første grammatik over et moderne sprog, overhovedet - Nebrija's *Gramatica Castellana*, der etablerede det rigssprog, som skulle komme til at herske hjemme såvel som ude.

Med vanlig europæisk ethocentrisme så man på de amerikanske kolonier som "Den ny Verden", og megen harceleren er der blevet Columbus til del, fordi han stædigt fastholdt, at Amerika blot var bagsiden af den gamle Verden. Idag vil vi nok sige, at det var en ny gammel verden han fandt, og at den Ny Verden snarest var produktet af det historiske møde, at den ny verden kort sagt kom til at omfatte både Amerika og Europa - og ulykkeligvis også Afrika.

Dette møde mellem kontinenter, der igennem årtusinders isolation havde vokset sig forskellige, førte lige fra starten til en udveksling på globalt plan af uhørte dimensioner. Men det var - som vi jo ved - langtfra nogen lige udveksling. På et meget overordnet plan tror jeg man kan sige, at det var ulighed, der udveksledes med forskel. Ind - til Amerika - kom jo først og fremmest de hvide, men de kom som herrefolk, med en idiosynkratisk forestilling om deres meningers naturlige overlegenhed. Ud gik til gengæld hastigt voksende strømme af guld og især sølv, metaller af symbolsk og sakral værdi f.eks. i Inkariget, hvis sækularisering i Europa snart skulle vise sig at få fatale inflatoriske virkninger. Ind kom - allerede med Columbus' 2. rejse til Hispaniola

i 1493 - forædlede produkter som heste, køer, svin, hvede, byg og sukkerrør. Man søgte at forbyde indianerne at ride, for at sikre sig deres underlegenhed, og som vi ved førte sukkerrørs plantagedriften til en række ulykker og degraderinger af først indianere siden afrikanere og til sidst af den naturlige vegetation i de tropiske regnskovsområder. Til gengæld for disse produkter fik Europa kartofler, majs og maniok, som idag brødføder millioner i vor verdensdel, foruden bønner, tomater, jordbær og ananas, tobak og meget andet godt.

Mest ulige - og katastrofal for indianerne - var imidlertid udvekslingen af sygdomme, som i kraft af Amerikas langvarige isolation og deraf følgende utilstrækkelig immunitet skulle vise sig at blive bestemmende for kontinentets skæbne. Spanierne og andre kolonister påførte sig ganske vist kønssygdomme som følge af det mere intime samkvem, men påførte til gengæld de indianske samfund epidemier af kopper, mæslinger og forkølelssygdomme, der skønnes at have taget livet af fra 50 til 90 % af den indianske befolkning. I de folkerigeste områder som Mexico og Peru var der - bogstavelig talt - tale om en decimering i løbet af det første århundrede, hvilket gjorde erobringen og overherredømmet muligt. Bartolomé de las Casas indignerede fremstillinger af folkedøden på Antillerne er en af de få samtidsberetninger om denne katastrofe.

I anledning af denne udstilling, der via bøger, tryk og manuskripter skal give et indtryk af mødet mellem to verdener, vil det jo være naturligt at stille spørgsmålet, hvilken udveksling der fandt sted m.h.t. ideer og tanker, tro og viden. Og - da vi befinder os i Det kongelige Bibliotek - hvordan det er gået med den skriftlige overlevering i så henseende. Hvad der tilflød indianerne var stort set begrænset til det kristne budskab, som i katolsk regi væsentligst udfoldede sig mundtligt og havde karakter af tvang ligesom alle andre spanske bekendtgørelser. Bortset fra Jesuiterne var det først med Protestantismen at en egentlig formidling på indfødte sprog fandt sted, fortrinsvis i form af bibeloversættelser som for eksempel til Algonkin. Egentlig missionsvirksomhed skabte kun sjældent grundlag for en forståelse. At denne forståelse desuden kun var envejs ser man ikke mindst af, hvordan spanierne forholdt sig til indianske traditioner.

En billedskrift fandtes allerede i det mexicanske område, og fra århundrederne op til erobringen producerede man lokalt, især i den sydlige del af området de berømte foldebøger, der bl.a. indeholdt kronologier, skabelses-



I forbindelse med udstillingen blev der 12. oktober 1993 foretaget en mindre rituel handling med dans og sang af peruanske indianere. Her ankommer peruanerne til biblioteket.

beretninger; og anden esoterisk viden. Ironisk nok bærer disse manuskripter idag navne som Dresden-kodexen, Pariser- og Madrid-codexen frem for mere naturlige angivelser som maya - eller mixteter-bøgerne. Deres skæbne er et helt igennem sørgeligt kapitel i europæisk åndsliv.

Meget tyder på, at der har eksisteret mange af den slags bøger, og de første munke, der virkede f.eks. i Maya-området, stødte på grupper af indfødte, der mødtes for at læse højt og recitere fra skrifterne. Dette medførte at de blev konfiskeret og tilintetgjort i stort tal. Den nidkære biskop Landa gennemførte således en større auto da fé i Yucatan i 1562, hvor mængder af inskriptioner og bøger, optegnet og bevaret af maya-folk, blev flammernes bytte. Men nogle få forblev gemt hos maya'erne, der ligefrem mødtes i hemmelighed dybt inde i skoven, for ved højtlesning at sikre den truede tradition. Det var på denne næsten Fahrenheit 451-agtige måde - at det nu så berømte Popul Vuh manuskript fra Chichicastenango i Guatemala igen blev nedskrevet på quiche-maya sprog men i spansk skrift. Ved et tilfælde faldt det i hænderne på den spanske præst Francisco Ximinez, der besad sprogkundskaber nok til ikke blot at kopiere men også oversætte teksten til spansk.

Dette skete i 1700-tallet. Da det lokale, dominikanske kloster blev lukket

i 1800-tallet, forsvandt denne kopi imidlertid kort efter, men man fandt til alt held en kopi af kopien, der via Paris havnede i Chicagos Newberry Library, hvor man "fandt" det i 1928, så det kunne udgives i sin fulde udstrækning. Man kan forstå, at den formidling af maya-tanker, som deres bøger kunne have indebåret, kun mådeligt er blevet indfriet. I bedste fald er maya'ernes tanker om livet kun blevet en håndfuld forskere til del.

Mere umiddelbart tilgængelige var de spanske kronikørers skildringer fra de nys erobrede lande. Jeg vil nu vende mig mod Inkariget i Peru og omliggende lande, hvor nok den berømteste skildrer af Inkaernes liv og historie var Garcilaso de la Vega, halv-indiansk - af Inkaæt - halvt spansk, kort sagt mestiz, der i sin alderdom i 1609 i Spanien udgav sine "Kongelige kommentarer" et indforstået forsvar af Inkaernes civilisation, der skabte betydelig forståelse og interesse for inkaernes organisationstalent og moralske niveau.

Samtidig med Garcilaso var der imidlertid en quechua indianer, men fra barnsben opfostret i en spansk familie, ved navn Felipe Guaman Poma de Ayala, der skrev et kæmpeværk om livet i Peru fra de første tider til ca. år 1600. Guaman Pomas arbejde har en dobbelt interesse for os. Først fordi hans manuskript, som han i 1614 sendte til den spanske konge, ad ukendte kanaler endte i vort Kongelige Biblioteks håndskriftsamling engang før 1785. Dernæst fordi det først blev "fundet" her i 1908 og offentliggjort i facsimile-udgave i 1936, og i en almindelig læselig og kommenteret udgave så sent som 1980.

Det er - synes jeg - tankevækkende, at et værk der idag anses for det mest autentiske, autoritative og omfattende kildekrift om Inkaernes historie, kultur og dagligliv, om mødet med spanierne og kolonitidens trængsler kunne være så længe undervejs til sit publikum. Det patetiske er, at Guaman Poma har skrevet hele manuskriptet - på ikke mindre end ca 1.200 sider, hvoraf de 400 er meget værdifulde helsides tegninger - som understøttelse for et klagebrev til den spanske konge, Philip III, hvor han beder Kongen publicere værket, således at de spanske kolonisters overgreb og folkedrab kunne blive kendt for verden og forhindret for fremtiden. Titlen på hans manuskript "Den første nye krønike og gode regering" har en utopisk klang. Guaman Poma håbede på et samfund, der kunne forene det bedste fra Inkacivilisationen med spaniernes religion og teknologi. Han havde, da han skrev, et budskab. Det var unægtelig længe undervejs, men det kom da - bl.a takket være Bibliotekets varetægt - frem, og - vigtigst af alt - så har tiden vist, at Guaman Poma ikke skrev og

Den peruanske indianer Salvador Palomino Flores, der er uddannet som antropolog, overbragte 12. oktober med sine dansere og sangere en hilsen fra Perus indianere til det udstillede håndskrift Nueva Cronica y Buen Gobierno, *Inkakroniken*, som har samme sakrale værdi for indianerne, som de islandske håndskrifter har det for islændinge. Billedet her er fra bibliotekets Forhal.



tegnede forgæves. En række af de indianerorganisationer, der i vore dage har fået mæle, takket være mere demokratiske tilstande i Peru, bruger ham som ideologisk grundlag for deres kamp og deres selvestimering. Manuskriptet er således ikke blot et musealt klenodie, dets budskab har overlevet - ligesom dets truede indianere trods alt har gjort det.

Verdener eksisterer kun gennem menneskers øjne, og de to verdener der mødtes var derfor den europæiske og den indianske. Disse verdener var dybt forskellige, men forskellene blev - i den gigantiske udveksling, som mødet satte igang, udmøntet i ulighed. Det er et fromt ønske, at denne 500-årige situation igen kan vendes, således at nysgerrighed og interesse, der jo netop udspringer af det fremmedartede og exotiske - og som jo også præger denne udstilling - kan føre til, at de to verdener også mødes i gensidig forståelse, sådan som vor berømte Guaman Poma slog til lyd for - for 378 år siden!

GOVERNADOR DE LOS SPVENTES DESTER.
CHACASVINO GACOSINGA
GVAMBOCHACA



ue dot se puen H2

puen H2

Lidt gammelt nyt om bibliotekets berømte inkahåndskrift

Af seniorforsker, cand. mag. Harald Ilsøe

På Det kongelige Biblioteks udstilling i efteråret 1992 *To verdener mødtes* var udstillingens ubestridte klenodie håndskriftet med Felipe Guaman Poma Ayalas gennemillustrerede skildring af Andes-områdets historie og erobring af spanierne. Den kendes kun i dette ene eksemplar, der er skrevet på spansk af forfatteren ca. 1615 og stilet til Kong Filip III af Spanien. Niels Foch fremhævede dens betydning i åbningstalen (se ovenfor s. 23-27), og i *Fund og Forskning* har Rolena Adorno givet en udmærket introduktion til forståelse af forfatteren og hans håndskrift med udførlig bibliografi (årg. XXIV, 1979-80, s. 7-28).

Set fra en overleverings- og bibliotekshistorisk synsvinkel er og bliver det en gåde, hvordan håndskriftet er havnet i Danmark. Efter at Ayala har afsluttet det, er dets opholdssted ukendt indtil ca. 1785, da der blev holdt mønstring over bestanden af håndskrifter, som siden Frederik III's dage var indlemmet i Det kongelige Bibliotek. De fik tildelt signaturbetegnelsen „Gl. kgl. Samling“ med tilføjelse af formatangivelse og individuelt pladsnummer, og inkahåndskriftet fik ved den lejlighed sin stadig gældende signatur Gl. kgl. Saml. 2332 4to. Alle forsøg på at udpege en forbindelse til danskere, der har været i Spanien inden da, er strandet på, at håndskriftet tilsyneladende ikke figurerer i nogen af de relevante biblioteks- eller bogauktionskataloger. Det vil sige: figurerer ikke på genkendelig måde, for katalogerne er ikke sjældent så skødesløst og uklart affattede, at identificering af bestemte håndskrifter ofte er umulig. Adorno har f.eks. forgæves gennemgået auktionskatalogen fra 1682 over den danske diplomat Cornelius Lerches bibliotek, der notorisk rummede bøger og manuskripter erhvervet i Spanien. Men dertil må føjes den omstændighed, at rester fra Lerches bibliotek, som muligvis har været holdt

tilbage fra auktionen, senere dukkede op i embedsmanden W.A. von Ostens besiddelse. Gennemgås følgelig auktionskatalogerne over hans store bibliotek 1750-64, finder man da også her et par spanske håndskrifter, men de er helt utilstrækkeligt registreret. Ærgerligt nok, for et auktionsnummer, som er opført under manuskripter i kvartformat og blot kaldes „Et Spansk Manuskript“, kunne jo have indeholdt inkahåndskriftet. Noget holdepunkt giver den summariske betegnelse selvsagt ikke, og det må nok i det hele anses for tvivlsomt, om gåden kan løses ad bibliotekskatalogernes vej.

Skønt Ayalas håndskrift har været behørigt registreret i bibliotekets håndskriftkatalog siden omkring 1785, skal det først være „opdaget“, dvs. omtalt i forskningssammenhæng, i året 1908, da en tysk forsker beskrev det på tryk (Adorno s. 19ff). Det er i denne forbindelse der kan meddeles et par oplysninger, som hidtil har været overset. Håndskriftet har nemlig ikke som antaget ligget ubemærket hen. Allerede Det kongelige Biblioteks formidable overbibliotekar 1788-1823, den meget vidende og spanskkyndige D.G. Moldenhawer, har været ganske klar over dets usædvanlige indhold. 1802 opholdt den tyske embedsmand og oplysningsforfatter August Hennings sig i København og besøgte biblioteket, hvor han fik sig en længere snak med Moldenhawer. I samtalens løb kom de ind på bibliotekets rigdom på spansk-sproget litteratur, og i sin dagbog refererer Hennings ham under 11. sept. for at have fortalt følgende: „Die königl. Bibliothek hat einen reichen Vorrath Spanischer Schriften, die aus dem angekauften Nachlasse eines in Copenhagen verstorbenen spanischen Gesandten herrühren, der ein gelehrter Mann war ... Unter dem angekauften Vorrathe ist eine sehr merkwürdige Handschrift eines peruanischen Inka, der in seinem 40 Jahre getauft wurde, und den Namen Ajala erhielt. Sie enthält die Geschichte der Sitten und Begebenheiten in Peru vor der spanischen Eroberung. Moldenhawer arbeitet an einer Übersetzung“ (Danske Magazin 7. rk. I, 1934, s. 148).

Det er en ganske præcis omtale af inkahåndskriftet, og to af Moldenhawers meddelelser har her en vis interesse. For det første at Moldenhawer mente at vide, at det var købt sammen med efterladenskaber, som havde tilhørt „en i København afdød spansk gesandt, der var en lærd mand“. Kombinationen „gesandt“ og „lærd mand“ passer desværre ikke videre godt på de personer, der indtil nu har været taget i betragtning, Cornelius Lerche og adelsmanden Jørgen Reedtz (d. 1680), for selv om de havde været i Spanien

TRAVAXA ZARAPAPA PAICU VAIMO

ray julio s'pocra conacuy quilla



colleca mayoc
suspensico

julio - chacra conacuy

...

som gesandter, kan de næppe kaldes lærde. Og den synes heller ikke at passe på nogen anden, som biblioteket har fået spanske bøger fra. Faktisk skyldtes hovedmassen af spanske bøger før Moldenhawers tid de tre privatbiblioteker, Frederik III erhvervede ca. 1660, navnlig Joachim Gersdorffs bibliotek, og ingen af disses ejere har på noget tidspunkt været gesandter i Spanien. Muligt har Moldenhawer derfor taget fejl, og muligt har han blot i almindelighed udtalt en formodning om proveniensen, men da det også er muligt, at han har været i besiddelse af en nu tabt viden, bør dette spor trods alt ikke overses ved fremtidige undersøgelser af håndskriftets vandring.

Noget andet er, at ordene i Hennings' formulering vist også kan fortolkes som „en gesandt fra Spanien død i København“ - om det så kan føre til noget. De eksisterende fremstillinger af bogsamlingens historie synes ikke at give støtte til en fortolkning i denne retning.

Dernæst meddelte Moldenhawer Hennings, at han arbejdede på en oversættelse af Ayalas beretning. Hvor er så den? Da en grundig gennemgang af Moldenhawers papirer ikke har bragt den for dagen (Ada Adler: *D.G. Moldenhawer og hans Haandskriftsamling*, 1917), og da Moldenhawer havde for vane at lufte litterære planer, som han aldrig fik bragt til udførelse, er det et stort spørgsmål, om han overhovedet kom ordentlig i gang med oversættelsen. Men glemte var håndskriftet ikke. Planen blev luftet endnu engang, da han 1810 opstillede en liste over håndskrifter i biblioteket, der burde publiceres eller behandles på tryk. Listen var opdelt i tre kategorier, og under kategorien, der omhandlede kilder til de europæiske staters historie, stod som punkt 5 af ialt 6 punkter nævnt: „Efterretning om og Prøver af en Krønike af Peru, som indbefatter Ynkaernes og dette Riges Erobrings Historie, med en ved Tegninger oplyst Beskrivelse om dets indre Mærkværdigheder“.

Altså atter Ayalas inkakrønike. Forsåvidt var håndskriftet og dets betydning allerede „opdaget“ i Danmark af Moldenhawer ved begyndelsen af 1800-tallet. På den anden side må det konstateres, at E.C. Werlauff citerede Moldenhawers liste i begge udgaver af sin skildring af bibliotekets historie uden at identificere planens punkt 5 med håndskriftet i Gl. kgl. Samling 2232 4to (udgaven 1825 s. 352; 1844 s. 333). Som det ofte går havde Moldenhawer taget sin viden med sig i graven, og håndskriftet var nu glemte. Først 1908 blev det - ikke opdaget, men - genopdaget, og denne gang præsenteret på tryk som det enestående håndskrift, det er.

Pablo Neruda

Tale ved udstillingsåbning 4. december 1992 på Det kongelige Bibliotek Amager

af lektor Poul Rasmussen, Romansk Institut, Københavns Universitet

De billeder vi står iblandt fortæller lidt om personen Pablo Neruda: nogle få situationer på 1/50 sekund af et helt liv fyldt af symboler og kamp.

De fortæller også noget om de rammer han havde skabt om sin tilværelse: hans hjem i Santiago og hans hus ved Isla Negra, den sorte ø, som ikke er nogen ø, men navnet på stranden hvor hans „hus i sandet“

Nogle af dem, ja langt de fleste af disse genstande, selv husene, er symbolske, men den betydning de havde for ham kan man ikke se, den finder man under lås og slå i montrene derhenne, hvor nogle af hans bøger ligger, og på reolerne i bibliotekerne.

Det er i denne poesi hans betydning ligger, det er der rammerne, som vi her står med et lille udvalg af, får liv, et på mange måder eksemplarisk liv, som vi dels kan glæde os over rent æstetisk, dels lære noget af.

Neruda betragter poesien som det daglige brød. Han siger i sine bekendelser: „Jeg har altid hævdet at forfatterens arbejde hverken er mystisk eller magisk, men, i det mindste for digternes vedkommende, et personligt arbejde til gavn for offentligheden. Det poesien mest ligner er et brød, eller en tallerken i keramik, eller et stykke udskåret træ.“

Nerudas poesi begynder som så megen anden med bogen om solnedgange og tusmørke: *Crepusculario* fra 1923, og slutter med en række Iysende bøger, bl.a. *Memorial de Isla Negra*, en poetisk selvbiografi. Men han forlod denne verden midt i det kaos og barbari som opstod efter kuppet i 1973, og det afspejles i nogle få, sidste, mørke, aggressive digte.

Som i alle forfatterskaber er der også i Nerudas nogle milepæle. Den første er *Veinte poemas de amor y una canción desesperada* (Tyve kærlighedsdigte

og en fortvivlet sang) (1924), en kærlighedssamling, hvor han forlader stilen fra Tasmørkebogen og søger mod en kortere form, en indre harmoni. Det er en bog fuld af fortvivlelse og passion, blandet med naturbilleder fra det sydlige Chile. Kærligheden deles mellem to kvinder „Marisol“ (Solmaria): den smukke pige fra provinsen, med de store mørke øjne og Marisombra (Skyggemaria): studinen fra hovedstaden med grå baskerhue og blide øjne. Det er kærligheden og smerten, lidenskaben og naturen. Neruda undrede sig ofte over at „denne forpinte bog har vist lykkens vej for mange mennesker“, han fik i tidens løb masser af breve om den, og mange fortalte om hvordan de havde fundet hinanden på grund af den bog.

På det tidspunkt begynder Neruda at interessere sig for politik, han deltager aktivt på venstrefløjen, og efterhånden blander han politik ind i sin poesi, men der går mange år før det bliver det centrale budskab, vi skal helt frem til den spanske borgerkrig.

Under sit ophold i østen skriver han den første af de to digtsamlinger der bliver en milepæl i den litterære strømning, der i Danmark går under navnet „modernisme“: *Residencia en la Tierra* (Ophold på jorden). Der er ingen tvivl om at disse samlinger er påvirket af surrealismen, men det er i den spansksprogede udgave; der er ikke tale om automatskrift.

Den første (1925-1931) er en tematisk velkomponeret samling der handler om omgivelserne/ universet kontra jeget: jeget som et centrum, omgivet af et fjendtligt univers, livet som en „død galop“. Digteteksten, hans poetik beskrives og der er digte om livsmysteriet, om kærligheden, men meget få: af støvede blikke faldet til jorden/ eller af lydløse blade der begravnes, sådan er hun nu, hun der før var Iys.

Han vender sig mod de oprindelige ting, de ting der har værdi i sig selv: sten, elfenben, læder, træ, uld, men de omgiver ham som mure i denne epoke af hans liv.

Der er et erindringsafsnit hvor døden og den døde kærlighed er det centrale, en nattesamling og en dagsamling, digte fra østen, hvor begravelserne på floden er hans udsigt: Jeg arbejder om natten, omgivet af by,/ af fiskere, pottemagere og døde der brændes/ med safran og frugter, svøbt i skarlagensrød muselin.

Det næstsidsste afsnit handler om ensomheden og heri er det fantastiske digt om fragtdamperens spøgelse, der er den menneskelige tid, som konfronteres

Pablo Neruda (1904-73).

Den chilenske digter Pablo Neruda debuterede i 1917 med et bidrag i dagbladet *La Mañana*; i 1923 udsendte han sin første digtsamling *Crepusculario*. Af hans værker kan nævnes *Residencia en la Tierra* (Ophold på jorden), *España en el Corazón* (Spanien i hjertet), *Canto General* (Den store sang), *Confieso que he vivido* (Jeg bekender, jeg har levet).

1971 modtog han som den tredje latinamerikanske forfatter Nobelprisen i litteratur.

Udstillingen på Det kongelige Bibliotek Amager var arrangeret af Det kongelige Bibliotek og Den chilenske Ambassade og støttet af Initiativgruppen for Dansk Chilensk Kulturforening og Mellemfolkeligt Samvirke.



med havet som er den akkumulerede døde tid, og samtidig det nye liv. Vi ser ham til sidst stå på dækket og se ned på havet: Spøgelset ser på havet med sit ansigt uden øjne: / dagens cirkel, bådens hosten, en fugl / i rummets runde og ensomme ligning. Derefter går han atter ned i båden der er fuld af: stillestående atmosfære og trøstesløst rum.

Det sidste afsnit handler om tidens destruktion af tingene.

I *Residencia en la tierra II* (1931-1935), som er skrevet i Chile, Argentina og Spanien, når han en større sproglig præcision, temaerne er mange gange de samme: tidens destruktion af livet, kærligheden, sygdommen og døden. Men noget nyt er hans „materielle sange“ der handler om træet, sellerien og vinen, temaer han senere vender tilbage til. Samlingen slutter med et afsnit om tiden „El reloj caído en el mar“ (Uret der er faldet i havet), hvor den mekaniske, menneskeskabte tid møder havets døde tid og går i opløsning: Uret som ude på marken lagde sig i mosset / og klappede en hofte med elektrisk form / løber nu ødelagt og såret under det frygtelige vand / der bølger bankende af centrale strømme.



Silvia Rivera, kulturattaché ved Chiles ambassade, ses her sammen med universitetslektor Poul Rasmussen(t.v.) og bibliotekar Filip Regnér, ved udstillingsåbningen 4. december 1992.

I det tredje ophold på jorden, som er skrevet mellem 35 og 45, stiger helt naturligt antallet af digte med politisk indhold: den spanske borgerkrig og 2. verdenskrig: *España en el corazón* (Spanien i hjertet) og *Canto a Stalingrado* (Sang til Stalingrad).

Det næste højdepunkt i hans produktion er det enorme epos om Amerika: *Canto general*, der starter med oprindelsen og livet indtil 1492, beskriver *Conquistadorerne*, f.eks. Cortes, *Befrielse*, bl.a. munken Bartolome de las Casas i 1500-tallet og Sandino i 1926, *Det forrædte sand* med bødlerne og oligarkerne, der alle sammen er forræddere. Og endelig en sang til Amerika. Den anden halvdel handler om Chile og til sidst Neruda selv. Der er mange forskellige afsnit i denne del, f.eks. om ham selv som flygtning, om blomster, floder, skove og selvfølgelig havet: *El gran océano* (Oceanet).

Efter *Canto general* har han skrevet mindst 25 digtsamlinger, nogle meget store.

Der er to smukke kærlighedssamlinger til Matilde Urrutia hans sidste kone: *Los versos del capitán* (Kaptajnens vers) og *100 Sonetos de amor* (100 kærlighedssonetter) der er en meget symbolsk pendant til hans første 20 kærlighedsdigte: det er sonetter, der er hundrede af dem, kærligheden er ikke bukket under, den er tværtimod mangfoldiggjort.

Der er hans tre odebøger: *Odas elementales* (elementære oder), hvori der er oder til luften, til artiskokken, til en kastanie på jorden, til fattigdommen, dovenskaben, poesien, til pigtråden, sandet og sokkerne, til Paul Robeson og Rimbaud. De slutter med ode til saksen, til tordenvej i Córdoba, til vals over bølgerne og til den lykkelige rejse. Oder til alle de ting der aldrig, aldrig har fået et digt, de helt simple daglige brugsgenstande.

Han har også skrevet digtsamlinger om Chiles sten, om sit hus i sandet, om fugle og meget andet.

Detsidste højdepunkt er hans erindringssamling fra Isla Negra: *Memorial de Isla Negra*, hvor hele livet gennemgås i den 60-åriges perspektiv. Formen er blevet koncis, de poetiske udtryksmidler er suverænt udnyttet. Den begynder således: *Et menneske blev født/ blandt mange/ der fødtes/ jeg levede blandt mange mennesker/ der levede/ og dette har ingen historie/ men jord*. Ogi disse vers er både hans poetiske og hans politiske budskab koncentreret: det starter i ensomhed og slutter i fællesskab.

Hans politiske virksomhed var meget betydningsfuld, dels som diplomat under den spanske borgerkrig, hvor han skaffede mange flygtninge til Chile, dels som senator, hvor han i slutningen af fyrrerne holdt en berømt tale i senatet: *Yo acuso* (jeg anklager). Den bevirkede at han måtte gå i landflygtighed og først flere år efter vendte han hjem til Chile. Han var kommunisternes præsidentkandidat ved det valg hvor Allende vandt, men han trak sig, så Allende ville få større chancer for at vinde.

Hanså klart i 1972-73 hvor det bar hen, og skrev en digtsamling hvori han opfordrede til at myrde Nixon med vers: alle poeter i verden skulle sende vers som kugler mod denne person og det han repræsenterede.

Han døde af kræft umiddelbart efter Pinochets kup, hans huse blev ofre for militærets vandalisme, hans bøger blev brændt, eller stjålet, hans fotografier spredt for alle vinde, og midt i dette kaos ligger Neruda i kisten omgivet af sin elskede Matilde og sine venner.



Richard Avedon: "Isak Dinesen, 1958". Blixen-portrættet er erhvervet af Det kongelige Biblioteks Billedsamling fra Sotheby's auktioner i New York, april 1993.- Fotografiet er udstillet på Det kongelige Biblioteks Sommerudstilling 1993; 11. juni til 12. august 1993.

Det tredje øje

- omkring Richard Avedons portrætter af Karen Blixen

af Ph.D.-studerende, cand.mag. Lars Schwander

... Men Fotografiet mødte Menneskenes
Beklagelser med en standhaftig
Forsikring om sin Redelighed: "Saaledes
ser I ud!" (Blixen/Daguerreotypier /s. 8)

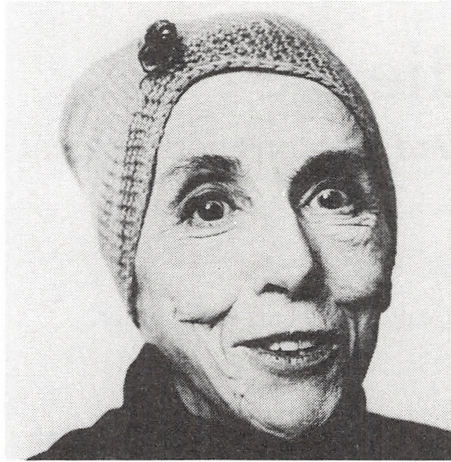
Det kongelige Bibliotek har netop erhvervet en portfolio af den fremtrædende amerikanske portrætfotograf Richard Avedon (*1923). Det var Sotheby's i New York, der på april-auktionen 1993 solgte de tre portrætter: Isak Dinesen, 1958, Marianne Moore, 1958 og Ezra Pound, 1958.

Billederne er, som angivet, alle taget inden for samme år, hvor Avedon arbejdede på sit bogprojekt *Observations*. De faktiske fotografier er alle senere kopierede billeder fra hans store udstilling i Minneapolis 1970, hvorfor portrætterne udgør en del af The Minneapolis Portfolio.

Fotografierne er fothistorisk interessante, men derudover har Karen Blixen-billedet, hvis titel stadig bærer hendes pseudonym Isak Dinesen, en større kulturel værdi. Portrættet er et fornemt supplement til den i forvejen omfattende Rungstedlund- og Blixen-samling på Det kongelige Bibliotek.

I april 1958 mødte Blixen op hos den berømmede Avedon på Hotel d'Angleterre i København. Mellemanden var ingen ringere end forfatteren Truman Capote, som skulle skrive teksten til Avedons bog. Mødet mellem fotograf og model blev ganske kortvarigt, men efterfølgende en smule dramatisk; Blixen kunne ikke lide fotografierne og følte sig ligefrem misbrugt.

Avedon var i 1958, som i dag, én af USA's førende fotografer med en strålende karriere, ubrudt gennem mode og portrættering. Han har altid søgt det spektakulære og markerede sig allerede kort efter II Verdenskrig med



Richard Avedon: "Isak Dinesen 4.9.58". Blixens pande er høj og lys, hvilket står i kontrast til hendes buskede øjenbryn, samt - selvfølgelig - de store, mørke, runde øjne. Det er deres intensitet og livfuldhed der især markerer personen og billedet. De høje kindben bærer præg af smukke træk, men også af sygdom; kantede, med indsunken hud.



Richard Avedon: Isak Dinesen. "... jeg anede heller intet ondt da han bad om at måtte tage et detailbillede af hendes hænder. Hun havde jo yndefulde og på samme tid ferme hænder, som nok kunne være værd at portrættere særskilt." (Clara Svenden i *Notater om Karen Blixen*, 1974, s. 132).

romantiserede studieoptagelser. Senere blev han eksponent for udendørs 'action-billeder' i moden, hvor modeller til eksempel blev placeret ude i gademylldret. I begyndelsen af 1960'erne vendte han tilbage til studiet og introducerede bl.a. 'eksotiske' afrikanske kvinder som mannequiner.

Modebillederne står i skærende kontrast til hans nærmest indadvendte, kliniske portrætter. I sit New Yorker studie har han fotograferet utallige berømtheder med sort/hvide close-ups, med så megen indfaldende lys og så bleg baggrund, at billederne fremstår flade. Samtidig har han bibeholdt den gamle portrætkunsts ringe dybdeskarphed.

Den dygtighed hvormed Avedon opererer og det faktum, at han næsten udelukkende har beskæftiget sig med kunstnere og indbegrebet af high-society, gjorde Blixen til et oplagt emne. Med Capote som mellemmand var der intet til hinder for, at hun tillige ønskede at lade sig portrættere. Blixen viste ved flere lejligheder sin kærlighed til mediet. Som ung var hun udøvende amatørfotograf, svarende til ordets egentlige betydning: af kærlighed til billedet. Og i 1951 udsendte hun i samarbejde med Danmarks Radio to radio-causerier, *Daguerreotypier*, der udkom i bogform 1951 og senere tillige som plade.

Blixens møde med Avedon er beskrevet af Clara Svendsen:

"Denne mondæne topfotograf havde introduktion fra Truman Capote. Under frokosten i hans (Avedons, L.S.) og hans kones værelse på Angleterre fortalte han om den bog med portrætter, han arbejdede på, og fremviste drømmeagtigt skønne billeder af Marilyn Monroe og Gloria Vanderbilt som eksempler på det, han var ved at lave. Jeg selv hjalp troskyldigt Mrs. Avedon med at stå og holde et hvidt lagen op som baggrund for portrættet af Karen Blixen, og jeg anede heller intet ondt da han bad om at måtte tage et detailbillede af hendes hænder. Hun hævde jo yndefulde og på samme tid ferme hænder, som nok kunne være værd at portrættere særskilt." (Notater om Karen Blixen/1974/s.132)

Da Avedons bog *Observations* udkom 1959, altså allerede året efter mødet, indeholdt den hele tre billeder af Blixen. Et *en face*, et taget nedefra af forfatteren i pels, samt et af hendes hænder. Capote citerer delvist Blixen selv fra et besøg på Rungstedlund:

"... Why am I so weak?' she asks, twitching at her lilac scarves with a brown bony hand; and the question, accompanied by the chimings of a

mantel-clock and a murmur from Miss Swenson, invites the guests to depart, permitting the Baroness to doze on a couch next to the fire." (Observations/ 1959/s.144)

Clara Svendsen skriver videre om Blixens skuffelse over resultatet:

"Da bogen senere udkom, med tekster af Truman Capote, var de fleste af billederne karikaturer fremstillede ved tricks, det mest berygtede var af hertugen og hertuginde af Windsor, portrætteret med særlige tekniske hjælpemidler der fik rynkerne i deres ansigter til at træde frem unaturligt forstærkede. Karen Blixens smalle hoved var fladet ud og gjort bredt på det ene billede. Hænderne var fotograferet med en teknik der fremhævede deres sygdomshærgede tilstand: magerheden og de fremstående årer. Et tredje billede, hvor hun stod op, iført sin tunge pels, var taget nedefra og op, med et grotesk resultat af noget stort og mægtigt, der intet havde med den spinkle, yndefulde skikkelse at gøre. Da bogen blev sendt, blev Karen Blixen ikke rasende, som så mange ville være blevet, men bedrøvet. Hun havde på det tidspunkt været i Amerika og havde gennem et kvart år mødt stor hjertelighed foruden den mere overfladiske beundring. Hun skrev stilfærdigt til Truman Capote, at bogen, eller dens to ophavsmænd, viste mangel på en egenskab, hun ellers i så høj grad havde mødt i Amerika: *generosity*. Måske hun selv var en lille bitte smule medskyldig med hensyn til billedet med den store tunge pels: Truman Capote havde givet Avedon besked på at få et billede af hende "in her furs". Men han var vist gået i vandet på en lille spøg, hun havde haft for. Da han ved et besøg beundrede hendes mohair jakke - senere, da hele hendes garderobe havde navne, hed sådan en lådden jakke "Atta Troll" - og spurgte, hvad den var lavet af, svarede hun at det var skindet af et dyr som levede i skovene omkring Rungsted ... så det var måske i virkeligheden dette meget lettere klædningsstykke han havde tænkt sig. Men Avedon spurgte efter pelsværk, og så kom skunkpelsen frem. En lille bitte trøst ville det måske have været for Tania, at man senere i filmen 'Who's afraid of Virginia Woolf' så Avedon-portrætteret af Isak Dinesen i pels hænge på en væg. Det var også en slags berømmelse. Og berømmelse var hun nu engang lige så glad for som sin landsmand H.C. Andersen." (Notater om Karen Blixen/1974/s.132-133)

Der er en morsomhed gemt i denne sidste kommentar; at det i sig selv var en fordel, billedet blev kendt. Der er i øvrigt ingen tvivl om, at portrætterne hører

Rie Nissen: Blixen i Pjerrot-
dragt den 13. juni 1953. "Jeg
lagde belysningen barmhjer-
teligt og retoucherede også
med megen stor glæde på
hende." (Rie Nissen i samtale
med Flemming Berendt, 11.2.
1985. Upubliceret. Det konge-
lige Bibliotek).



til nogle af Avedons bedste præstationer. Man kan stille sig spørgsmålet; hvad gik galt mellem de to?

Blixen havde en række tætte relationer til fotografer, selvfølgelig først og fremmest Rie Nissen (1904-1988), hvis kendte billede er forfatteren i Pjerrot-kostume, og livsvennen, den engelske aristokrat, kongelige hof- og glamour-fotograf Cecil Beaton (1904-1980). Både Nissen og Beaton er fundamentalt forskellige fra Avedon. I denne sammenhæng var de begge tæt knyttet til, og solidarisk med, Blixen, mens Avedon var udefrakommende. Nissen ønskede at fremelske det smukke og Beaton var decideret tilhænger af den engelske glamour.

Avedon og Beaton arbejdede begge for den samme magasin-koncern; Condé-Nast, hhv. Harper's Bazaar og Vogue. Capote skrev i øvrigt også teksten til *The Best of Beaton* (1968), ligesom han ifølge *Cecil Beaton - The Authorized Biography*, blev tilgivet af Blixen. Avedon var, sammen med den anden stil-



Cecil Beaton: Da Beaton fotograferede Blixen i New York 1959, fremkom der en egen smuk aura, i en blød, romantisk stil, som han havde rendyrket siden sin ungdom (Rungstedlundfondens Arkiv/Det kongelige Bibliotek)

skabende fotograf Irving Penn (*1917), sidst i 1950'erne en af de unge fremstormende, mens Beaton blev betegnet som old fashioned. Da Beaton fotograferede Blixen i New York 1959 fremkom der en egen smuk aura, i en blød, romantisk stil, som han havde rendyrket siden sin ungdom. Billedet af hende, siddende med siden til kameraet, iført hat og med et mørkt vindues-felt bag sig, på en ellers hvid væg, er et fascinerende portræt af den aldrende forfatter.

Avedon påbegyndte sin bogproduktion med *Observations* (1959) som nævnt med tekst af Capote, *Nothing Personal* (1964) med tekst af James Baldwin, *Portraits* (1976), *Photographs 1947-1977* (1978), samt *In the American West* (1985). Kun den sidste skiller sig ud ved ikke at medtage smukke, kendte eller rige personer. Men alle bøgerne står i dag som klassiske hovedværker i fotografihistorien.

Allerede titlen *Nothing Personal* antyder, at Avedon ikke kun er den celebre, men også provokerende fotograf. Clara Svendsen (og Blixen?) havde

til dels ret, da hun kaldte hans billeder for karikaturer. Ofte har Avedon iscenesat oplagt 'uheldige' billeder. Men Svendsen havde direkte uret mht. tricks i fotografierne. Ganske vist er det ene Blixen-billede taget nedefra, hvorfor hun får en stor krop og lille ansigt. Avedon er netop kendt for sin tekniske, næsten kliniske, stil, hvor kun en hævnning af kontrasten på billederne giver tydeligere konturer. Ganske typisk hedder et essay af Harold Rosenberg i *Portraits*-publikationen; *PORTRAITS - A Meditation on Likeness*. Avedons billeder ligner altid. Der er ingen egentlige lag mellem fotograf og model, heller ingen romantisering, snarere tværtimod. Rosenberg citerer da også George Bernard Shaws "et fotografi er næsten for sandt".

Sådan præcis så vedkommende ud; Humphrey Bogart kort før sin død, Groucho Marx i sin alderdom, Igor Stravinsky i sin alderdom, Avedons egen fader, næsten døende i en serie billeder, etc. Avedon tilføjer den portrætterede karakter, eller måske rettere, indkapsler den i billederne. Men så stilrent, at det kan være vanskeligt at se forskel på eksponeringer fra 1950'erne og 1980'erne - lige bortset fra, altså, at hans modeller er faldet fra. Og Avedon selv fortæller afvæbnende, at det hele er et spørgsmål om genkendelighed (in. Susan Sontags *Fotografi*/1985/s.194).

Avedon er selv overbevist om, at fotografier har et eget liv. Selvom den portrætterede skulle være død, lever billedet videre som om intet er hændt. Datid er transformeret ind i nutid. Ligheden gør materialet nutidigt og forankrer fotografien dybt i tiden. Tilstedeværelse er et kernepunkt for Avedon, som mener den portrætterede skaber en 'performance' i rollen som model. Omvendt danner han som fotograf sit eget koncept, en semi-fiktion. Et ganske præcist udtryk idet fotografierne udgør sublime stiliseringer. Avedon udøver, som alle gode portrættører, en fortolkningsproces. Alt dette står i en tilsyneladende kontrast til hans hvide baggrunde og flade lys, der formmæssigt skulle understrege mangel på illusionsskabelse. Men Avedon forstår at komprimere energier, så personerne synes at bevæge sig, agere, skride fremad, tale ...

Men ligheden snyder, ganske som Rosenberg mener at kameraet også gør det, i kraft af sin tilsyneladende neutralitet, i kraft af fotografiens uløselige bånd til sandheden (fotografier viser altid det-som-er, eller det-som-har-været). Alligevel er der altid noget foruroligende over disse billeder. Avedon trænger ind i sjælen på sine modeller. Men uanset hvor dybt en portrættør

kigger ind i en person, skrev Rosenberg, kan denne kun repræsenteres ved sit ydre. Der er altid noget som vil forblive skjult, eller som fotografen vælger fra:

"This justifies Avedon's insistence that photographs are 'fictions', creations of the photographer. But, unlike the novelist or playwright, the portraitist must round out his character study without the aid of words." (Rosenberg in. *Portraits/1976/s.u.a.*)

Men hvad er det Avedon vælger og fravælger? Han griber ofte fat i det fortællende, det forgængelige - og døden. Avedon synes ligefrem at være passioneret af forfaldet, næsten som under dække af karakter, beskriver han alderdom og død. Måske lige akkurat på nær Marilyn Monroe som står dér strålende, som er det et glamourbillede for Harper's Bazaar. Avedon vidste jo ikke, at hun ville dø i 1962. At også hun, i sin storheds glans, skulle falde bort.

I realiteten er Avedon en stor mytolog, der udnytter fotografiens umiddelbare, 'sandfærdige' væsen, til en transformering af rum og tid. Hans rensede univers, hvor rummet er konstant og tiden synes at være gået i stå, har Avedon de bedste betingelser for at manipulere med beskueren. Bernard-Henri Levy formulerede det ganske klart:

"Avedon er den eneste fotograf, der så vidt jeg ved synes at have underkastet sig selv den regel aldrig at filme andet, bogstavelig taget, end misforståelser. Der findes en avedonsk metafysik, hvis første dogme kunne lyde: den ubodelige misforståelse mellem mennesker." (Jyllands-Posten/23.9.1986/2. del, s. 2)

Levy mener at Avedon via sin isolering af modeller skaber abstrakte subjekter, svævende mellem væren og ikke-væren. Arter, arketyper og prøver ... Hans dramatiske iscenesættelser skaber en klangbund af udefinerlig art, af en på én gang iltløs tomhed og omvendt karakteristisk fylde. På samme tid underligt umættede og mættede billeder.

Det var dér, i det univers at Blixen trådte ind en april dag i 1958, hvor hun kun kunne relatere sig til Capote, Monroe og alle de kunstnere, politikere og high-society mennesker som alle var blevet portrætteret. Med billeder af alle disse berømtheder skulle det ikke kunne gå galt. Men Avedon var netop misforståelsernes fotograf, med Levys udtryk. Dét er netop det interessante spændingsfelt. Energierne er tilstede, som var det en kamp, der havde udspillet sig mellem model, fotograf og dennes tredje øje, kameraet.



Cecil Beaton: Karen Blixen i samme beklædning som ved mødet med Avedon, men Beaton gik et par skridt tilbage, ligesom han benyttede en blødtegnende optik og endelig lod en blomst pryde portrættet. Billedet, der er fra 1957, forefindes i flere versioner i Rungstedlundfondens Arkiv, der er domicileret på Det kongelige Bibliotek. (Rungstedlundfondens Arkiv, Det kongelige Bibliotek).

Det er tre ekstraordinære gode billeder, som Avedon har taget af Blixen. Både det nedefra, hvor kroppen er volumiøs, det af hænderne og så det frontale, midtercentrerede, tætte portræt. Blixen er her iklædt sort overdel, der fremhæver hovedet og anonymiserer kroppen. Hun har en strikket hue på, der

ligeledes delvist skjuler hendes hår/frisure. Tone-kompositionen er rolig; (fra oven) hvid, grå, hovedet og sort. Hattesmykket er det eneste element, der virker særpræget i denne tonskala. Kompositionen er i øvrigt solid, diagonalerne følger skulderpartiet og tangerer videre Blixens øjne. Skæringspunktet er ved næsens midte, således at der dannes en trekant, eller en pyramidisk form.

Blixens pande er høj og lys, hvilket står i kontrast til hendes buskede øjenbryn, samt - selvfølgelig - de store, mørke, runde øjne. Det er deres intensitet og livfuldhed der især markerer personen og billedet. De høje kindben bærer præg af smukke træk, men også af sygdom; kantede med indsunken hud. Blixen er meget tynd her. Capote skriver i øvrigt levende til Avedons billeder, hvordan Blixen kunne byde på overdådig frokost uden selv at spise noget særligt. At hun i stedet for at spise, fortalte historier. Og Avedons fotografi synes også fortællende. Blixen fremtræder som maske, eller et symbol på sig selv.

Portrættet får, trods den massive komposition, aldrig hvile. Blixens mund finder aldrig hvile og smykket i huen fungerer som et tredje øje, et himmelsk øje, som ligner de to andre. Skarpheden ligger netop i alle tre mørke rundinger. Og øjne er som bekendt sjælens spejl.

Fotografien fungerer måske som vor tids dødsmaske, men denne gang med Blixens åbne øjne, transformeret ind i evig nutid. Men er denne portrættering - bestående af alle tre billeder - ikke for nære, for korporlige? Det Blixen måske mente var mangel på *generosity*? Hvor denne fremadstræbende new yorker og den danske forfatterinde pludselig tørnede sammen, i realiteten i forskellige århundreder. Beaton ejede *generosity*, måske netop fordi han var old fashioned, glamourøs, dækkede over alderdom, sygdom, etc. I øvrigt tog Beaton en række billeder af Blixen med den samme hue og det samme hattesmykke. Men han gik et par skridt længere tilbage, ligesom han benyttede en blødtegnende optik og endelig lod en blomst pryde portrættet. Billedet forefindes i flere variationer i Rungstedlundfondens Arkiv, der er domicileret på Det kongelige Bibliotek.

For Avedon er fotografierne virkeligheden, modsat personerne som nærmest figurerer tranceagtigt borte fra hans hukommelse. Avedon tager kun ganske få billeder i korte intense øjeblikke, hvor han hverken er ven eller fjende, men én slags fotograf.

Albert Helsingreen's Samling

af cand.mag. et phil. Martin Dyrbye

Indledning

I forbindelse med overflytningen i 1990 af Dramatisk Bibliotek til Det kongelige Bibliotek opdagedes en større uordnetsamling af sufflørbøger, instruktions- og regibøger, foruden de rollehefter, som skuespillerne havde benyttet sig af. Materialet, omfattende to regibøger, to repertoire-fortegnelser, foruden instruktionsbøger, sufflørbøger og rollehefter til hovedparten af et teater-repertoire, blev i foråret 1991 gjort til genstand for en egentlig ordning. Hele det omfattende teaterarkiv, stammer fra skuespilleren og teaterdirektøren Albert Helsingreen's omrejsende teaterselskab, hovedsageligt fra perioden 1896-1922.

Hele arkivet, Albert Helsingreen's Samling, har været genstand for en videnskabelig undersøgelse med henblik på udarbejdelsen af en samlet registrant over „Albert Helsingreen's Theater“. I forvejen havde Musikafdelingen ved Det kongelige Bibliotek teatrets nodearkiv bevaret, herunder en uvurderlig registrant, udarbejdet af Albert Helsingreen. Endvidere var flere af teatrets mange plakater og programmer bevaret i bibliotekets Danske Afdeling, Småtryk og Billedsamlingen har enkelte billeder bevaret, registreret på de enkelte medvirkende under deres respektive navne. Uden for Det kongelige Bibliotek befinder sig dog en enkelt af teatrets tre regibøger opbevaret på Teatermuseet i København.

Til teatrets arkiv hører, foruden registranten over musikallier, tillige en registrant over repertoiret, ligeledes udarbejdet af Albert Helsingreen. Disse er blevet fotokopieret og samlet under ét, som en del af den til Dramatisk

Bibliotek udarbejdede registrant over de opsætninger, som teatrets arkiv har overladt eftertiden. I Dramatisk Biblioteks registrant af forestillingerne er foruden titel, forfatter, år og andre biblioteksfaglige søgeredskaber, tillige anført de enkelte medvirkende i forestillingerne, for så vidt som disse findes anført på de bevarede rollehefter.

I enkelte tilfælde er en række interessante tegninger, udført af skuespillerne *con amore*, gengivet. Endvidere er de enkelte musikere, som deltog i mangfoldige af teatrets opsætninger, blevet registreret efter samme principper ved studier af nodematerialet.

Det vil i fremtiden være muligt at indhente oplysninger i sin helhed vedrørende et enestående omrejsende teaterselskab og dets direktør, om hvis liv og baggrund i hovedtræk berettes i det følgende.

Teaterdirektør Frederik Albert Helsingreen fødtes den 3. januar 1854 i København, og var søn af Andreas Frederik Helsingreen (1827-1890) og Wenzeline Hansine Marie Stripp (1834-1885), der begge var født og opvokset i København. Oprindeligt skulle Albert Helsingreens fader ikke være skuespiller, men blikkenslager, og det var som svend han optrådte i dilettantkomedie på „Kalkeballen“, teatret i Kannikestræde, og hvorfra mange af privatteatrenes skuespillere blev opdaget og hentet frem i rampelyset.

På Erik Bøghs opfordring blev faderen, efter optræden på Tivolis sommerteater, knyttet til Casino fra 1855, hovedsagelig beskæftiget med mindre roller, som han forstod at give en særegen karakteristik. Han nød publikums gunst, takket være et stor mimisk og komisk talent, samt hans tydelige og præcise stemmeføring.

I årene 1862-1867 var Frederik Helsingreen knyttet til Folketeatret, for siden at vende tilbage til Casino, hvor han spillede indtil 1884, for endelig at afslutte sin kunstnerbane på Dagmar-teatret, hvor han medvirkede for sidste gang den 11. december 1887 i rollen som Courtalin i „Gadeskriveren“. Det var da ikke længere muligt for ham at optræde, da han tabte mælet og hukommelsen efterhånden begyndte at svigte. Den 12. maj 1888 arrangerede kolleger fra hovedstadens teatre en afskedsforestilling på Dagmar-teatret, til ære for deres kammerat Frederik Helsingreen.

Som det var tilfældet for Frederik og Wenzeline Helsingreen's ældste søn, blev Alberts broder, Emil Helsingreen (1863-1932) skuespiller, imidlertid først efter sin uddannelse som smed. På en rejse i Amerika spillede han

med i diletantkomedie. Efter sin hjemkomst, fik han sin debut den 3. september 1885 i Aalborg. I København, blev han, efter sin første optræden den 17. juni 1887 i en parodikomedie på Fredriksberg Morskabsteater, tilknyttet Casino. Der medvirkede han i uopførelsen af Strindbergs „Faderen“. Gennem de følgende 12 sæsoner optrådte han på danske og norske provinsscener. Herefter fulgte fast engagement hos Folketeatrets direktør, J.F.S. Dorph-Petersen.

Familien Helsengreens ældste søn Albert ville - som faderen, i samtiden omtalt som „gamle Green“ - være skuespiller, og fik lejlighed til at debutere som attenårig den 18. april 1874, i monologen „En Mand, der har været i Byen“, som blev opført på Casino, hvor hans Fader havde sin daglige gang. To år forinden, i 1872, havde sønnen dog betrådt Casinos scene i en monolog af Erik Bøgh ved en beneficeforestilling til faderens ære.

I årene 1873-1876 fik Albert Helsengreen fast engagement i Norge, hos August Rasmussen ved Bergens teater, som iøvrigt på den tid var et dansk teater, og hertil skrev han revyen „Nytaarsaften i Bergen“. Her fik Albert lejlighed til at spille sammen med „hans kunstneriske Forbillede i mangfoldige komiske Roller“, Frederik Madsen.

Efter hjemkomsten til Danmark fulgte engagementer ved provinsens teatre, hos bl.a. Th. Cortes 1879-1884, foruden Folketeatret og Casino i hovedstaden. Under engagementet på sidstnævnte teater traf Albert Helsengreen sin senere hustru, skuespillerinden Agnes Hou, der debuterede i 1873 på Folketeatret, hvor hun medvirkede indtil 1876, for siden at optræde på Casino. Ægteskabet med Albert Helsengreen blev indgået den 6. juli 1879 i Torup, og de nåede at fejre diamantbryllup i 1939. Deres eneste søn, Gunnar Helsengreen fødtes 1880 og fik sin skuespilleruddannelse hos forældrene, et fag han bestred indtil sin død i 1939.

Parret, Agnes og Albert Helsengreen optrådte sammen i provinsen, både hos Th. Cortes og August Rasmussen, og Agnes Helsengreen gjorde navnlig lykkesom Trine Rari „Aprilsnarrene“, Christine i „Eventyr i Rosenborg Have“, Lisbeth i „En Søndag paa Amager“ og Emilie i „Emilies Hjertebanken“ - roller, som teaterhistorikeren Gunnar Sandfeld har udtrykt det, viste hende som „den yndige fremstiller af søde, kvikke eller næsvisse pigebørn“. Navnlig heftede anmelderne sig ved hendes evne til at gøre selv meget ringe roller levende og vedkommende - ikke sjældent blev hendes optræden karakteri-

Min Virksomhed begyndte
 i Aarhus ^{Fredag} 4^{de} Septbr. 1896 med „Toto-Tata.“
 — Onsdag d. 2^{de} Septbr. holdtes Generalprøve,
 til hvilken en stor Kreds Theaterinteresserede
 havde været indbudte (saa mange som
 „Gulvet“ kunde rumme!) — I Tidsrummet
 med 4 Septbr. — 12^{de} Septbr. opførtes „Toto-Tata“
 i Aarhus.

Derefter afsluttedes disse „Aabningsforestillinger“
 — og jeg kom først atter til Aarhus ved Juletid, og aabnede
 min Hovedsaison der 2^{den} Juledag med
 Vaudeville-Operette i 3 Akter ^{Dræng}

frit efter
 Bilhaud og Barri
 I Saisonen 1896-97 opførtes „Toto-Tata“ hos mig,
 49 Gange (Desuden 3^{de} Akt alene 5 Gange).
 Stykket opførtes foruden
 i Aarhus ogsaa i
 Odense, Aalborg, Randers,
 Horsens, Kolding af
 Antoine Barri's.

*) De to Tvilling-Søskende **Toto** og **Tata** spilles her, som i Paris,
 London, Wien, Berlin, Kristiania, Stockholm og Kjøbenhavn af en
 og samme Person.

Obs. Direktør Albert Helsingreen har af det franske Forlags-Firma
 Choudens & fils i Paris tilkjøbt sig **Eneret** til Opførelsen af „Toto-Tata“
 — ligesom Hr. Helsingreen af Hr. Charles Kjerulf har tilkjøbt sig **Eneret** paa dennes
 Bearbejdelse af Stykket.

Under Anførsel af Hr. Musikdirektør **Emilius Wilhelmi** udfører
 Orkestret den til „Toto-Tata“ hørende Entré-Akt Musik.

I regibogen til den franske vaudeville-operette „Toto-Tata“ skrev Albert Helsingreen bl.a. følgende om starten på sin karriere som selvstændig teaterdirektør:

„Min Direktionsvirksomhed begyndte i Aarhus Fredag 4de Septbr. 1896 med „Toto-Tata.“ - Onsdag d. 2de Septbr. holdtes Generalprøve, til hvilken en stor Kreds Theaterinteresserede havde været indbudte (saa mange som „Gulvet“ kunde rumme!) - I Tidsrummet 4 Septbr. - 12. te Septbr. opførtes „Toto-Tata“ 7 Gange i Aarhus. Derefter afsluttedes disse „Aabningsforestillinger“ - og jeg kom først atter til Aarhus ved Juletid, og aabnede min Hovedsaison der 2den Juledag med Min egen Dræng. I Saisonen 1896- og 97 opførtes „Toto-Tata.“ hos mig, 49 gange (Desuden 3die Akt alene 5 Gange). Stykket opførtes foruden i Aarhus - ogsaa i Odense, Aalborg, Randers, Horsens, Kolding“.

I adskillige af regibøgene lod Albert Helsingreen indklæbe teaterplakater fra turneerne rundt omkring i landet, og føjede oplysninger til om forløbet,

(gavle)

Aarhus Theater.

Program for min 1^{ste} Forestilling som Direktør.
Aarhus Theaterpersonale.

(Direktør: Albert Helsingreen.)

Forebyggelse for Tælling 1896
Fredeas d. 17^{de} Septembe 1896. 7/2

Premiere - Marsch

komponeret for denne Leilighed af Hr. Emilus Wilhelmi.

PROLOG

af Charles Kjerulf. Forestiges af Hr. Albrecht Schmidt.

Iste Opførelse af

TOTO-TATA

Vaudeville-Operette i 3 Akter, frit efter det Franske ved **Charles Kjerulf**.
Musiken af Antoine Banés. Den franske mise-en-scène ved Charles Kjerulf. Instruktionen ved Albert Helsingreen. De nye Dekorationer af **Carl Lund**. De nye Kostumer fra **Marie v. Bülow's Etablissement** i Kristiania.

Personerne:

Bernard, Kjøbmand og Brandmajor	Hr. Emil Helsingreen.
* Toto, hans Søn, Latinskole-Elev ..	Fr. Twillinge
Tata, hans Datter	Fr. Alm Jensen.
Gaston, Totos Ven og Tatas Tilbeder	Hr. Holger Hofman.
Bianchard, Skole-Inspektør	— Alfr. Cohn.
Dupalet, Rektor ved Latinskolen i en fransk Provinsby	— Johan Jensen.
Aurèle, hans Søster	Fru Wilhelmi.
Cabestan, Tilsynshavende med Skole-Eleverne ..	Hr. Alb. Helsingreen.
Césarine, Sygepleierske ved Skolen	Frk. Alma Sommer.
Anatole,	Fru Hedvig Helsingreen.
Ernest,	— Agnes Helsingreen.
Raoul,	Frk. Thora Halberg.
Benjamin,	— Agnes Hjorth.
Alphonse, Latinskole-Elever	— Mathilde Petersen.
Charles,	— Emma Nielsen.
François,	— Ingeborg Johansen.
Felix,	— Ida Fris.
Gaspard, Gymnastiklærer	Hr. Bent Olsen.
Babolin, Skolebetjent og Portner	— Carl Alstrup.
Baptiste, Oprarter	— Jens Møller.
En Baldame	Frk. Asta Ring.
Germain, Tjener hos Hr. Bernard	Hr. Christian Munch.
Rabagas, Gensdarm	— Olaf Boving.

Brudfolk, Balgjæster og Gadedrenge.

Handlingen foregår i en fransk Provinsby.

1ste Akt: Udenfor 3die Klasse i Latinskolen.
2den — Oplyste Saloner hos Hr. Bernard.
3die — Forverøiset i et lille Hotel.

sådan som det er tilfældet for „Toto-Tatas“ vedkommende. Den populære vaudeville-operette havde haft succes på Folketeatret i København, hvor den i tiden 1. maj til 26. august 1896 spillede 20 gange. Musikken hertil var komponeret af Antoine Banés. Teksten, skrevet af Paul Billaud og Albert Barré, var bearbejdet til dansk af Charles Kjerulf. Dekorationerne var af den berømte teatermaler Carl Lund og kostumerne blev indkøbt i Norge hos „Marie v. Bülow's Etablissement i Kristiania“.

Foruden familien Helsingreen huskes endnu blandt de medvirkende den navnkundige dirigent og komponist Emilus Wilhelmi (tilskrives mel. til „Sejle op ad Aaen“) og hans hustru Fru Wilhelmi, og den unge Carl Alstrup, der i „Toto-Tata“ havde en mindre rolle som portneren og skolebetjenten Babolin. Af de tilhørende rollehefter fremgår det, at Alstrup egentlig ved prøvernes start i midten af august 1896 skulle have haft rollerne som henholdsvis tjeneren Germain og gendarmen Rabagas.

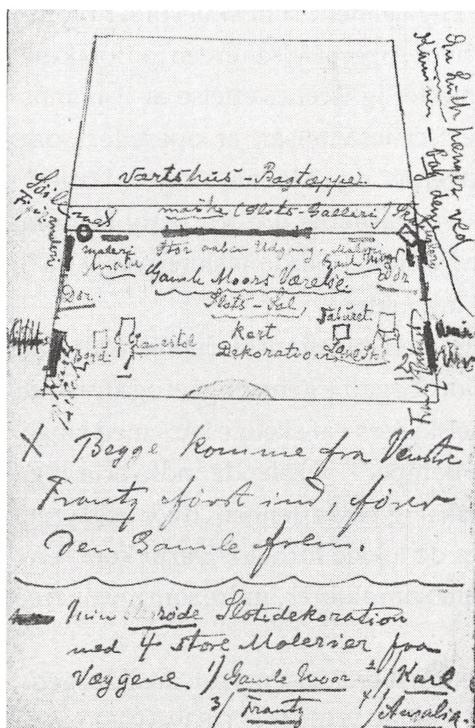
seret med ordene: „Hendes spil lå langt over, hvad der sædvanligt bydes i provinsen.“

For Albert Helsingreens vedkommende nød publikum hans udprægede komiske talent, som det kom til udtryk i rollen som teaterdirektør Piper i „Erik Ejegods Pilgrimsfærd“, opført på Casino 1885.

På Det kongelige Teater, hvor Albert Helsingreen havde ansættelse i årene 1887-1889, spillede han bl.a. „med stilfuld karakteristik“ sin debutantrolle Jeronimus i „Pernilles korte Frøkenstand“ og Geronte i „Scapins Skalkestykker“. Ansættelsen på nationalscenen skete øjeblikkeligt efter Albert Helsingreens prøve som Trop i „Rescensenten og Dyret“, og en sikker karriere blev spået ham. Imidlertid fandt Albert Helsingreen mulighederne for en større kunstnerisk karriere på Det kongelige Teater alt for ringe - han ønskede et større repertoire, fremfor „at blive sat i bås“. Derfor søgte han til provinsens scener, hvor han i 1896 på William Petersens bevilling indledte sin periode som selvstændig teaterdirektør indtil 1922, for det omrejsende selskab „Albert Helsingreens Theater“. Selv skulle Albert Helsingreen være den bærende mandlige kraft i sit teater, medens han valgte tidens store sangtalent, frk. Gerda Christoffersen som selskabets førsteskuespillerinde og operette-primadonna.

Med stor dygtighed, og kyndigt bistået af hustruen Agnes, drev Albert Helsingreen sit eget teater, der fik stor betydning for oplæringen af skuespillerelever. Mange af disse fik sig senere et kendt navn og havde den erfarne mester at takke derfor. Blandt de senere kendte berømtheder, som startede deres kunstnerbane i provinsen og oplærtes hos Albert Helsingreen tæller, foruden familiemedlemmerne, broderen Emil og dennes hustru Hedvig, hustruen Agnes, sønnen Gunnar, navne som, Albrecht Schmidt, Holger Hofmann, Carl Alstrup, Alfred Cohn, Henrik Malberg, og Aksel Strøm; på spindesiden navnene, førnævnte Gerda Christoffersen, Paula Giers, Thora Schmidt (Anna Larssens søster), Agis Larsen (senere kendt under efternavnet Winding) og Signe Wilhelmi, gift med dirrigenten Emilio Wilhelmi. Blandt de allerede etablerede og kendte skuespillere, som knyttedes til teratret, hørte navne som Alfred og Wilhelmine Stigaard“.

Gerne deltog Albert Helsingreen i selskabets forestillinger - både som instruktør og aktør. Han gjorde indtryk i roller som Ferdinand Piper i „Erik Ejegods Pilgrimsfærd“ og Shylock i „Købmanden i Venedig“, assessor Svale



Store Dekorationer kan gjøres ved
Færdig i Berlin

ALBERT HELSENGREEN'S THEATER.

Forste Akt.

Iste Scene.

Franken.

Sal paa Moors Slot.

Franz. Den gamle Moor.

Franz.

Men har I det ogsaa godt, Fader? I ser saa bleg ud.

Den gamle Moor.

Jeg har det helt godt, min Son. — Hvad var det, du vilde fortælle mig?

Franz.

Posten er kommet — der er Brev fra vor Korrespondent i Leipzig —

Den gamle Moor (irrigt).

Er der Efterretninger fra min Son Karl?

Franz.

Hm! hm! — Ja. Men jeg er bange for —

Jeg ved ikke — om jeg — jert Helbred — Er I nu ogsaa virkelig ganske rask, Fader?

Den gamle Moor.

Jeg er saa frisk som en Fisk i Vandet!

Han skriver altsaa noget om min Son? —

I 1899 oplevede Albert Helsingreen Max Reinhardts opsætning af Schillers „Die Räuber“ i Berlin. To år senere satte han selv „Røverne“ i scene, og røbede i instruktionsbogen, at den omhyggelige og detaljerede instruktion var „indrettet dels efter Deutsches Theater (Berlin) og dels efter Dagmartheatrets Souffleurbøger“.

i „Capriciosa“, foruden rollerne som Peter Ravn, Jeronimus og Hjalmar Ekdal, selvom hans „ejendommelige knirkende stemme“ kunne vanskeliggøre udførelsen af de mere alvorlige roller. Han besad en glimrende maskeringsevne, og rollerne blev, som anført af Gunnars Sandfeld i hans karakteristik af Albert Helsingreen, indstuderet med stor omhu, minutiøst, „vidende om stor almen kultur, stor belæsthed og vidtberejstthed“.

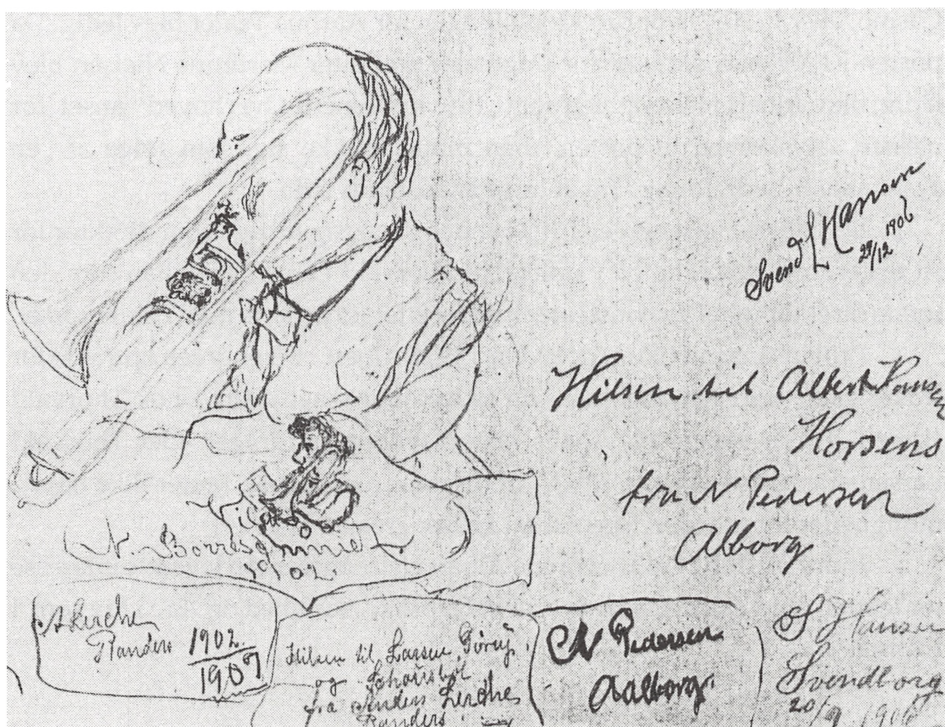
Mellem sæsonerne drog Albert Helsingreen hyppigt til udlandet, for at studere skuespilkunst og repertoire ved Europas førende scener. Takket være „en større ministeriel Rejseunderstøttelse“ kunne Albert Helsingreen rejse til Paris, hvor han bosatte sig i to vintersæsoner. Her benyttede han sig flittigt af sin friplads på „Théâtre Français“, foruden besøg i byens teatre, hvilket hans virke som fast korrespondent for Nationaltidende i de to sæsoner vidner om. Siden fulgte studier i skuespilkunst og iscenesættelse ved teatre i London, Wien og Berlin, hvor han havde lejlighed til at studere hos Max Reinhardt.

Ved hjemkomsten blev det til et engagement som skuespiller og instruktør hos Gustav Esmann på Casino, hvor Albert Helsingreen indforskrev sig stor hæder i hovedstaden ved en mesterlig iscenesættelse af Esmanns skuespil „Magdalene“. Siden høstede iscenesættelsen af operetter som „Storhertuginde af Geroldsterin“, „Røverne“ og „Madam Angots Datter“ stort bifald - med fru Anna Norrie i hovedpartierne. Da fru Betty Nansen debuterede på Casino med hovedrollen i Victorien Sardous skuespil „Dora“, skete det med Albert Helsingreen som instruktør.

Hans instruktion var omhyggelig, ned til mindste detalje - alt var noteret ned, tegnet ind i regi- og instruktionsbøgerne gennemgået og afprøvet før premieren, til trods for de rejsende selskabers vanskelige kår - med lange og trættende transporter i tog eller på damper - vekslende indkvartering, foruden optræden på scener af vidt forskellig beskaffenhed, hvor udstyret, kostumer og dekoration skulle tilpasses de lokale forhold. Dertil kom engagementer af lokale medvirkende, enkelte som aktører, andre som musikere, hvis det var påkrævet.

Gennem flere sæsoner samarbejdede Albert Helsingreen med dirigenten, komponisten og musikdirektøren Emilio Wilhelmi (1839-1906), som havde evnen til at få musikken til at fungere, til trods for de til tider vanskelige kår, de omreisende teaterselskaber bød ham, med anvendelsen af lokale musikere, foruden selskabets egne tilknyttede, oftest hentet blandt lokale spillemænd og regimentsmusikere, og tilmed uden noget længere prøveforløb. Iøvrigt har Wilhelmi indskrevet sig i dansk musikhistorie, som dirigent, arrangør og komponist, og huskes i dag for melodien til „Sejle op af Aaen“, som stammer fra en revy opført i 1895 på Odense Sommerteater.

Endelig stod Albert Helsingreen, bistået af hustruen Agnes, selv for en række af teatrets praktiske gøremål vedrørende korrespondance, regnskaber, indgåelse af kontrakter, fremskaffelse af forskellige tilladelser, bl.a. fra den lokale politimyndighed i de enkelte byer, tekstmateriale, noder, plakater, leje af sal m.v., forhold som alle skulle være i orden, for at teatret kunne fungere efter hensigten, og i enhver henseende være i stand til at være på højde med hovedstadens teatre. Navnet Albert Helsingreen var det blå stempel, „som kaverede for en god aften“, fremhævedes det i Kolding Folkeblad, i forbindelse med omtalen af teatrets mindre heldige udførelse i sæsonen 1910-11 af Lehars „Den glade Enke.“



I 1902-03 og 1906-07 turnerede Albert Helsingreens Theater med K. A. Görners „En Børsbaron“. Folkekomedie med Sange og Kor i 5 Akter (6 Afdelinger). Undervejs benyttede teatret sig af lokale spillemænd og regimentsmusikere, som signerede noderne, og ofte skrev en hilsen til kollegaen, der skulle spille efter samme node den følgende aften i en ny by - og ved enkelte lejligheder føjedes en morsom illustration til - som de to basunspillere er et eksempel på.

Navnlig arbejdet som instruktør interesserede Albert Helsingreen mere end de mange administrative gøremål, som han - kørt træt med „thespiskærren“ - for nogle få år overlod til den dygtige skuespiller Svend Kornbeck (1869-1933), der var selskabets direktør i årene 1906-10. Dog fortsatte mesteren som selskabets instruktør.

Repertoiret var vidtfavnende, alle genrer blev spillet med lige stor entusiasme og professionalisme - det gjaldt skuespilklassikere af danske og udenlandske forfattere, musikdramatiske forestillinger som syngespil og den for tiden stadig unge operette, ofte til „lygtens røde skin“, foruden tidens nyeste stykker, af både ukendte og kendte forfattere.

Selvom Albert Helsingreen ubestridt ville have egnet sig som leder af et af landets større, fastetablerede teatre, blev dette aldrig muligt - hverken på

Casino, eller i 1908, hvor direktørstillingen for Aarhus Teater blev ledig. Da posten i 1909 som direktør for Dagmarteatret efter Martinius Nielsen blev ledig, blev Albert Helsingreen som „Provinsscenens Overhoved“ anset for næsten selvskreven til posten, men måtte trække sig, som følge af „en systematisk nedrakning“ fra et hovedstadsblads side.

Da Albert Helsingreen i 1922 endelig trak sig tilbage som direktør for sit teater, hvis bevilling blev udlejet til Thorvald Larsen, blev han som den første direktør for et provinsteater hædret efter fortjeneste med ridderkorset.

Provincens publikum oplevede i 1925 Albert Helsingreen optræde for sidste gang som Rendegarn i „En Skærsommernatsdrøm“ hos Thorvald Larsen. Tre år senere blev hans teaterbevilling inddraget, idet Thorvald Larsen efter udnævnelsen i 1927 til direktør for Odense Teater ikke havde muligheder for at videreføre Albert Helsingreen's Theater.

Indtil sin død i 1943 bevarede Albert Helsingreen sin levende interesse for teatret, altid efterlevet hans eget valgsprog, „Sandhed og Ære i Liv som i Kunst“.

Litteratur:

Horsens Teaterblad. Red. af Har. Andersen & P. Barfoed, 2. Aarg., Nr. 16, Sæson 1910-11 & i samme, 3. Aarg., Nr. 9, Sæson 1911-12.

NEIIENDAM, ROBERT: Det kongelige Teaters Historie, Bd. V. Kbh. 1930.

- Artikler om familien Helsingreen i Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., bd. 6, Kbh. 1980.

SANDFELD; GUNNAR: Thalia i provinsen 1870-1920. Kbh. 1968.

- Teaterkunst på små scener. Kbh. 1969.

SCHMIDT, KARL: Odense Teater 1896-1914. Odense 1914.

Levnedberetning findes i Ordenskapitlet.

Registranter over Albert Helsingreen's Theater:

Registrant til Albert Helsingreen's Samling (Vedrørende forestillingerne, medvirkende m.v.) A-F, G-L, M-W

Repertoire-Arkiv (Fotokopi med ajourføring, 1991)

Katalog over Helsingreens Samling (Xerox-kopi med ajourføring, 1991)

Albert Helsingreen. Musik-Catalog (Xerox-kopi, 1991)

Registrant, Det kongelige Bibliotek, Musikafdelingen, Orkester (Xerox-kopi, 1991)

Teaterplakater, Det kongelige Bibliotek, Danske Afdeling Småtryk (Xerox-kopi, 1991)

Øvrige oversigter, vedrørende Albert Helsingreen's Theater (Regibøger, fotografier og musikallier)

Deep Blue: kultur, computer, skak

af programmør Mikael Hansen¹

IBM's forskningslaboratorium i Yorktown Heights, New York har tidligere vundet verdensmesterskabet mellem skakcomputere med maskinen Deep Thought. Prototypen på dens efterkommer Deep Blue havde premiere i Forskerbyen Symbion, København den 24. febr. 1993, arrangeret af IBM og KSU (Københavns Skak Union), og på Det kongelige Biblioteks vegne overværede jeg arrangementet, hvis ydre ramme (24.-28. febr. 1993) især gjaldt en match på fire partier mod stormester Bent Larsen og hvis indre ramme (24.-26. febr. 1993) var et seminar om fremtidens computerteknologi.

Åbningstalerne ved skakscenen i Symbions lysgård holdtes af forskningsminister Svend Bergstein, Nordisk Konferencechef for IBM, Ebbe Johansen og Bent Larsen. Og så var festlighederne undervejs. Med de hvide brikker foretog Svend Bergstein symbolsk Larsens første træk (1.e2-e4) mod Deep Blue i det første matchparti. Publikumsinteressen var stor fra begyndelsen, fjernsynet, radioen og avisjournalister var til stede, computerskak udstillingsområdet var vel besøgt, og stemningen i presse-, VIP- og de øvrige organisationslokaler boblede og sydede som dagen tog til. En lille kerne af seminardeltagere trak sig fra tid til anden tilbage - til en lidt afsides liggende sal, hvor fremtidens teknologi stod på tapetet.

IBM Deep Blue projektet

Overblikket blev serveret af projektets administrator Dr. C.J. Tan². Udgangspunktet var en skakmaskine med stor regnekraft opnået gennem implementering af parallelle processorer. Computerskakkens historie blev skitseret, og algoritmerne og hardwaren bag en moderne skakcomputer blev omtalt.

Skalérbare Parallele Systemer

Dr. Zeev Barzilai³ gik nærmere ind på, hvorledes morgendagen ville blive præget af den høje ydeevne, som udviklingen af parallel processor teknologien giver mulighed for. Grundet de helt nye anvendelsesområder har IBM afset store ressourcer til denne teknologi. Barzilais foredrag gik overvejende på den interne hardwarestruktur omkring de parallelle processorer. Barzilai mente iøvrigt, at neurale netværk er betragteligt mindre velegnede til eksempelvis en skakcomputer end parallelle processorer er det.- Styring af lufttrafik er et specifikt eksempel, om hvilket der blev holdt særskilt foredrag senere på dagen. I interviewet med Dr. Hsu nedenfor kommer vi også i forbindelse med Deep Blue ind på den konkrete anvendelse af skalérbare parallelle processorer.

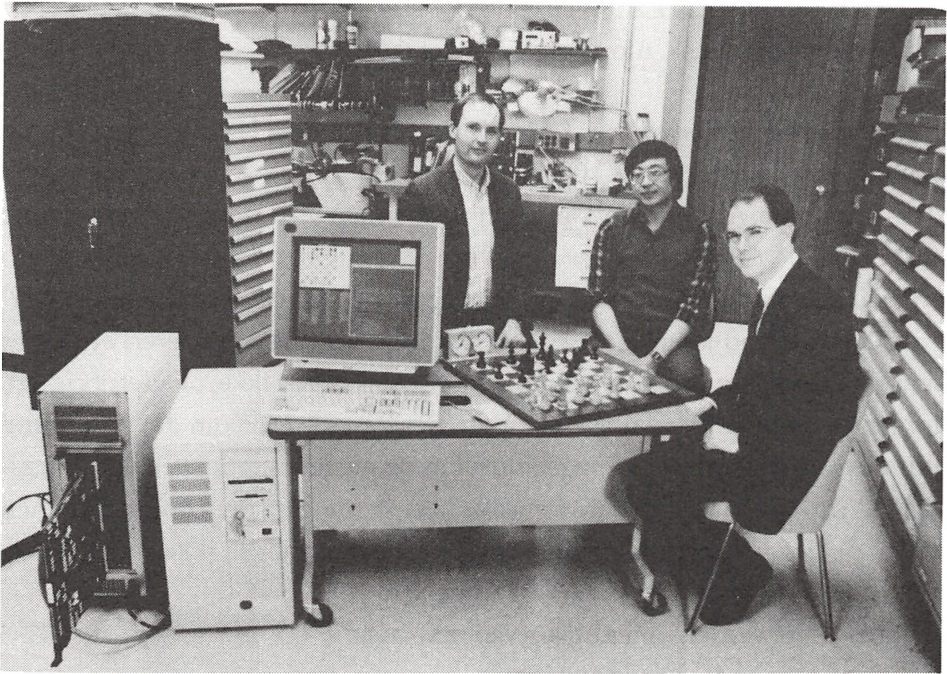
PowerPC

Efter frokosten, hvor jeg sad til bords med hardwareeksperterne Barzilai og David Tuttle⁴, fortsatte sidstnævnte med PowerPC som et eksempel på fremtidens teknologi baseret på RISC teknologien. PowerPC projektet er en alliance mellem IBM, Apple og Motorola (et venskab, som Tuttle muntrede sig med at gentage indtil flere gange) om at anvende avanceret teknologi til at fremtage en arbejdsstation, der vil kunne tilbyde en ydeevne, som er mange gange større end dagens tilsvarende PC'er.

Den epokegørende chip er iøvrigt uafhængig af det operativsystem, som styrer dens maskine, og som en konkret spådom forventede Tuttle, at chippens basismodel (601, andre fremtidige er 603 og 620) med sine 60 MHz vil optræde i en Apple Macintosh ved årsskiftet og i en IBM PC ved begyndelsen af næste år. Med sin omfattende samling af PC'er og MAC'er har Det kongelige Bibliotek god grund til at se frem til disse computers ankomst.

Seminariedagen

Det er gængs kutyme ved foredrag af den slags, at anvendte plancher foreligger i ringbind med kopiesider til brug for de enkelte seminarister senerehen, men ikke i dette tilfælde, og i bakspejlet kan det noteres, at det formodentlig hænger sammen at IBM var lidt vel tidligt ude med arrangementet. Den fremtid, der tales om, ville næppe blive til nutid blot et par måneder senere.



Murray Campbell, Feng-hsiung Hsu og A. Joseph Hoane, Jr.

Den ydre verden i Symbion

En præcist spillende Bent Larsen måtte tage størstedelen af dagen og 43 træk i brug, før sejren var hjemme. Verdens stærkeste skakcomputer fik sig en dukkert, og Deep Blue programmørerne (Feng-hsiung Hsu, Murray Campbell og A. Joseph Hoane, Jr.) påtog sig ekstra natarbejde forud for det andet matchparti to dage senere.

Fredag den 26. februar 1993 havde de fået bedre hold på programmet, og ud på eftermiddagen fik Deep Blue remis i overkanten. Menneskets angst for at blive overhalet af maskinen, som udfaldet af det første parti lagde en dæmper på, fik fornyet næring. Ikke mindst computerens større succes øgede den publikumsinteresse, der fra starten har været stor, og dét mærkedes klart ved det efterfølgende pressemøde, hvor den tydeligt meget trætte Larsen gennemgik og kommenterede partiet for folket. Min hensigt var at interviewe stormesteren, og jeg var så heldig at få en ti minutters tid alene med ham mellem pressemødets afslutning og optagelsen af en radioudsendelse.

Stormester Bent Larsen⁵

(Interviewet på dansk, uforkortet, men let redigeret)

På det klassiske spørgsmål, om skak er kunst, videnskab, spil eller sport, ... (har du engang svaret, at skak er ...)

Altsammen. Altsammen! Det er det altsammen. Men jo ikke altid på samme tid.

Hvis en computer spiller skak, er det så også en tilsvarende kulturel udfoldelse?

Dét ... dét ved jeg ikke. For altså, der er jo folk, der definerer, at de der maskiner ikke kan tænke. Og dét siger jeg bare, jeg ved ikke, om det er rigtigt, for jeg har set dem lave nogle analyser, der ligner⁶. Men om det er kulturel udfoldelse, det er meget ... meget filosofisk og meget fremtidsbetonet spørgsmål, så det kan man sige bare for sjov. Så er der nogen, der protesterer, men det er det vel ikke på den måde. Hvad er kultur for noget, ikke sandt?

Det betyder jo dyrkning⁷.

Ja, og det betyder vaner og jeg ved ikke hvad.

Og det betyder også ændring af vaner.

Ja, det gør det helt bestemt.

Hvad synes du?

Ja, jeg har ikke noget imod, at man opfatter det, at mennesker har kunnet lavet en maskine, som kan spille mægtigt godt skak som en kulturbegivenhed. Det har jeg ikke noget imod.

Jeg tænker på ... dét store spring, som folk snakker om, det er enten da en computer vinder over en stormester første gang, eller den måske vinder over en verdensmester den første gang, eller den vinder over verdensmesteren hver gang. Eksisterer et sådant springende punkt for dig?⁸

Nej! Lige sådan i vore dage ... først, så vinder en maskine et fem minutters parti, så vinder den et halv times parti og så noget dér. Nej, dét synes jeg ikke.

Og verdensmesterens styrke svinger jo også?

Ja, ja.

Og rating ...

Pyt med det. At tage rating som udtryk for spillestyrke er ikke videnskabeligt. Det er uvidenskabeligt simpelthen. Men vi ved allesammen, hvad vi snakker om, hvis vi snakker om gamle Bronstein, eller om Kasparov. Men at tage deres ratingtal, dét synes jeg altså er pjat.

I din åbningstale citerede du Botvinnik⁹ fra 1964.

Ja, Botvinnik sagde i 1964 under olympiaden i Israel, at snart kunne Sovjet sende fire maskiner til at vinde olympiaden, og jeg snakkede meget med Botvinnik i begyndelsen af 1965 lige efter det der, fordi vi var en måned på simultanturné sammen. Og han var så begejstret, at han sagde, at når det lykkes at lave maskinen til en stærk skakspiller, så vil programmørerne eller systemanalytikerne af dét lære så meget, at de kan lave andre meget vanskelige programmer. Det næste, sagde han, blev et økonomisk program, og så er det, jeg siger, at dette kom altså for sent til at redde Sovjetunionens økonomiske system. Men han var dengang meget optimistisk og arbejdede sammen med i hvert tilfælde én - eller det kan være, at der var flere matematikere. Og året efter var han knap så optimistisk, fordi de matematikere forstod ingenting. Men altså dengang i 1964 var han én af dem, der sagde det stærkest: meget snart, så ville de have fire verdensmestre i form af maskiner. Og dét gik så i hvert tilfælde ikke i opfyldelse. Men manden lever jo endnu knap tredive år efter, og han er et par og firs. Men jeg tror nok, at han stadigvæk er meget optimistisk med det der. Det skal han have lov til.

Jeg tror, at det var i 1960, da Tal smadrede Botvinnik på dronningefløjen med et tårnoffer, jeg tror det var a6 eller b6, et meget berømt parti¹⁰.

Der er flere berømte partier ...

Ja, men der var ét særligt. Jeg tror det, var b6 til a6, og så ...

Nå ja, det parti hvor Tal står skidt, og ... ?

Vistnok.

Det er en Caro-Kann, og Botvinnik kikser lige før træk nr. 40?

Ja. En sådan svipser kunne en computer aldrig spille.

Nej, det er rigtigt.

Det var en simpel overseelse.

Ja, ja. Men der er så meget andet, som Botvinnik kunne, som dén ikke kan.

Det er jeg sikker på!

Ja. (store smil)

Apropos springende punkt eller ikke springende punkt. Har skakken en fremtid efter ... ?

Ork ja! Ork ja. Det ødelægger ikke spor. Der er jo også både maskiner og dyr, der løber rundt, og mennesker, der ... Se bare, olympiaden er en stor begivenhed hver gang.



Og fordi du mere end de fleste andre stormestre har udtrykt dig med en mere generel, hvad skal vi sige, kulturel viden: musik ...

Det kan da godt være, at jeg har det, det ved jeg ikke. Der er selvfølgelig nogle fæle eksempler ind imellem ... (stor latter)

Lad os tage en parallel til spørgsmålet om Har skakken en fremtid. Har bogen en fremtid?

Ja, det mener jeg, den har. Men jeg fik engang et brev fra en skakspiller der sagde: bogens tid er forbi. Og ham gik jeg altså ikke i samarbejde med. Han ville lave lydbånd og videobånd, og jeg ved ikke hvad. Og når man starter et brev sådan, er det ikke en god start for et samarbejde, som altså heller ikke kom i stand. Nej, det der med, at bogens tid er forbi, dét er noget vrøvl. Men vi kan da godt sige, at tidligere snakkede man om mikrofilm, og nu snakker man om disketter og mange andre ting. Bogen er stadigvæk udmærket. Der er meget at gøre.

Som en samling af papirsider?

Ja, det tror jeg nok. Det er da udmærket, hvis man kan redde nogle træer og skove ved at gøre det hele til disketter ... Men jeg tror, at bogen fortsætter.

Har du været på Det kongelige Bibliotek?

Nej.

Men du kommer måske engang ...

Ja, hvad ved jeg ...

Hvis du bliver inviteret!

Jeg har engang modtaget noget fra Det kongelige Bibliotek, det var en overbibliotekar, hvis navn jeg selvfølgelig uforskammeligt har glemt. Han havde nemlig fået en fortegnelse fra Reykjavik over en særlig skakbogsamling, som de har deroppe. Og den vidste han ikke, hvad han skulle gøre med, så den sendte han til mig. Det var i og for sig meget fornuftigt (stort grin), men jeg synes, det er meget sjovt at have.

Lad mig sige tak!

Det var så lidt!

Programmør Dr. Feng-hsiung Hsu¹¹

(Interviewet oversat fra engelsk og gengivet i lettere forkortet form)

(Indledende blev der trykket hænder med Dr. Campbell og A. Joseph Hoane, Jr., der var ved at gøre Deep Blue klar til aftenpartiet mod IM og DM Carsten Høi, og Dr. Hsu og jeg fandt et stille hjørne)

Hvor meget stærkere er Deep Blue end eksempelvis Chess¹²?

Chess lå på omkring 2000. Deep Blue ligger langt højere. (Pressechefen gav mig en hurtigt beregnet afsluttende præstationsrating på 2560. Deep Thought lå på 2300)

Deep Blue programmet blev debugget i nattetimerne (efter at Bent Larsen havde vundet det første parti). Har du fået sovet noget?

Lidt! Det var morsomt. Før matchen blev tilføjet ting i programmet, som måske ikke var testet tilstrækkeligt, så ... Vi har foretaget lidt standard debugging, ændret en smule i programmets adfærd og fået det til at køre hurtigere. Situationen er ikke afklaret.

Bent Larsen vandt det første parti og fik remis i det andet. Hvori ligger den væsentligste forskel i baggrunden for de to resultater?

I det første parti valgte maskinen en åbning (Firspringerspil), som formodentlig ikke passede til den. Larsen er kendt for at spille fint i den type stillinger, og vi troede, at maskinen ligeledes var egnet til den type åbninger, men vi tog fejl.

Det var kun et enkelt parti. Hvis der spilles tyve eller halvtreds partier med den åbning, ville Larsen vel næppe vinde alle partier?

Det er muligt.

Og halvtreds partier uden hensyn til åbning?

I det store og hele ville udfaldet blive meget godt for Larsen, fordi han efterhånden ville finde ud af, hvorledes maskinen var programmeret til at spille.

Således kan Larsen ændre sin stil med særligt henblik på computeren, hvilket omvendt ikke er muligt.

Maskinen ændrer sig kun for så vidt som programmørerne ændrer i programmet, dets adfærd, åbningsbiblioteket osv. I løbet af et parti kan en menneskelig spiller pludselig blive inspireret til at få en idé, og han siger måske til sig selv: det ser godt ud - og hvorfor spiller maskinen dét? Det beror på en vurdering, for maskinen kommer med et andet begrebssæt og idégrundlag end mennesket. Somme tider får maskinen en god idé, og man kan ikke bare sige med sikkerhed, at maskinen får en dårlig idé. Det er ikke altid at der er en tilstrækkelig god spiller til stede, som kan foretage en nødvendig bedømmelse af situationen. Og det sker, at programmet får en god idé, som programmørerne måske ikke havde forventet.

Og undertiden har computeren en dårlig dag ...

Ja, det er sandt.

Men det er ikke baseret på mangel på søvn ... Det hænger sammen med en given stillingstype og spillestil. Hvorledes har I tænkt Jer at forbedre programmets svage sider?

Man kan også prøve at lade programmet justere sin stil i forhold modstanderens, (således at det måske ikke spiller de objektivt bedste træk, men med fordel vælger de subjektivt bedste træk) det er en anden mulighed.

Deep Blue udfører en (Shannon type A) MiniMax Alpha-Beta¹³ søgning.

Det betyder, at computeren kan foretage omkring 4 millioner instruktioner pr. sekund.

Og med en MiniMax Brute Force søgning ville det tage atten år i stedet for ét sekund! Men nuomdage benytter stort set ethvert skakprogram Alpha-Beta algoritmen.

Vender vi tilbage til Chess, skiftede man mellem Brute Force og Alpha-Beta.

Chess går tilbage til sidste halvdel af 1970'erne, og programmet vandt ACM (Association for Computing Machinery) turneringerne fra 1970-80¹⁴. Og på tidspunkt træder Belle ind på scenen. På sin højde havde Belle mesterstyrke, hvilket er intet i forhold til vore dage. En skakcomputer med den styrke kan nu købes for 200 dollars, måske mindre. Dengang kørte Belle iøvrigt på en dedikeret supercomputer.

Belle blev programmeret af AT&T (Bell Telephone Laboratories), Ken Thompson ...

Ken Thompson og Joe Condon.

Belle blev programmeret i C ...

Vistnok C og Mikro Assembler.

Og Deep Blue?

For tiden kalder vi det en Deep Blue prototype. Programmeringen er en blanding. Søgningen kan adskilles i to dele. Den ene foregår på en RISC/6000 på de fjorten processorer. Med en ti ply (halvtræk) søgning foretages de øverste seks ply på softwareniveau og de resterende ply på hardware-processorerne. Ved skillelinien beder softwareværten en processor om at søge ud fra en given stilling samt returnere det bedste træk og dets værdi.

Hvilket programmeringssprog er softwareværten skrevet i?

C. Intet Assembler.

C++?

Vi overvejede C++ på et tidspunkt, men endnu har der ikke vist sig at være tid til denne ændring. Til de fjorten processorer har vi benyttet Mikro Assembler. Og det tog kun to uger at få skrevet denne kode, for der var kun ét at gøre, og det var en Alpha-Beta søgning og ikke så meget andet.

Tror du, at Deep Blue er klar til at møde Kasparov¹⁵ om måske to år?

Vi er i gang med en ny type enkelt chip processor, hvis kapacitet svarer til ti af de nuværende processorer. En dedikeret skakchip, jeg kalder den Blue chip - af oplagte grunde! (stort smil) Den kan udføre tre-fem millioner instruktioner pr. sekund.

Dr. Tan snakkede om springet fra fjorten til 1024 processorer.

Først skiftes der til den ny processor, en ny generation. Og derefter springet til 1024 parallelle processorer. Det vil give omkring tre-fem milliarder instruktioner pr. sekund, men miljøet med parallelle processorer vil lægge en mindre dæmper på hastigheden. Og på det tidspunkt tror vi, at computeren

kan udspille Kasparov. Forud for dette står det klart for os, at vi tillige må alliere os med en professionel skaktræner.

På et tidspunkt kan programmet måske lære fra sig selv?

I en vis udstrækning. Men det kan være svært at afgøre! (stor latter)

Hvad er dit eget, Dr. Tan's eller IBM's formål med projektet?

Det er ikke så meget et AI (kunstig intelligens) projekt som det er et parallel processor projekt. Det er en del af et projekt om high performance parallelle processorer. Og det er selvfølgelig vældig god PR for IBM. Industrien omkring parallelle processorer vil vokse. Dagens mainframe kan blive morgendagens parallel processor workstation, det er én mulighed.

Hvorledes - bortset fra de parallelle processorer - adskiller Deep Blue computeren sig væsentligst fra en Intel 586 baseret PC?

Ét er den dedikerede hardware. Den ny prototype chip koster omkring 150.000 dollars pr. stk., og prisen på en teraflop/sekund maskine (tera-: en billion gange enheden) kommer således til at ligge omkring 20 millioner dollars, hvilket ikke er småpenge! (latter)

Du spiller selv lidt skak ...

Jeg kender reglerne, men spiller aldrig i turneringer.

Og mod Deep Blue?

Ikke så ofte, forstået som egentlige partier. Så ville mit ego blive knust! Men ivoirigt kender jeg programmet for godt. Undertiden spiller jeg mod andre skakprogrammer.

Du fik din Ph.D. i 1990?

Ja. Om parallelle processorer og Alpha-Beta søgealgoritmen.

På det tidspunkt var du allerede med på holdet omkring Deep Thought? (forløberen for Deep Blue)

Ja, det skete sideløbende, men begyndte for så vidt uafhængigt.

Tak skal du have.

(Partiet Carsten Høi mod Deep Blue begyndte her)

International Mester Jens Kristiansen¹⁶

(Interviewet på dansk og forkortet)

(Onsdag og torsdag spillede Jens Kristiansen og Bjarke Kristensen¹⁷ samlet fire opvisningspartier mod Deep Blue. Den første dag gav to gevinster, den

næste kun et halvt point, som Bjarke stod for)

Hvorledes vil du sammenligne din styrke med computerens?

Det er svært at sige. Der var nogle vanskeligheder i begyndelsen, men siden har programmørerne arbejdet stort set i døgn drift. De er nok kommet lidt tidligt ud. Man er ikke imponeret af de første partier. (onsdag)

Følte du, at du måtte omlægge din stil mod Deep Blue?

Ja, det måtte jeg vel. Jeg skal gøre lidt vold på mig selv. Vi har forberedt os meget grundigt, jeg er ligesom en træner for det danske hold. I det første parti spillede jeg, som man skal mod en computer. Man skal ikke ind i nogle stillinger, hvor det drejer sig om langsigtet planlægning. Man tager det roligt. Bjarkes og mine partier indgik i en hurtigskakmatch, og mit andet parti var det sidste, på et tidspunkt hvor matchen allerede var vundet, så jeg valgte bevidst en skarp Siciliansk, og i partiets midte viste programmet sin taktiske slagkraft. Men det var sjovt at prøve.

Hvis du ikke på forhånd vidste om modstanderen var et menneske eller en computer?

Det er et godt spørgsmål. Et menneske vil sjældent have den meget skarpe taktiske sans. Men (IM) Svend Hamann undervurderede computeren, dét sagde han selv, den spillede så underligt. Der var nogle små taktiske slip, og så gik det den anden vej.

Teknikken og skakkens (kulturelle) fremtid?

Jeg frygter ikke teknikken som sådan, jeg frygter mere hvad menneskene kan bruge den teknik til. (Den teknik, som menneskene har skabt!) Skak er ikke noget i sig selv, skak er det, som skakspillerne gør det til, skak eksisterer ikke som noget metafysisk begreb, der svæver over vandene. IBM pumper jo mange penge i det, fordi det er grundforskning i forhold til noget helt andet. Den helt typiske overskrift er jo det her med Menneske mod Maskine¹⁸, den bliver brugt mange steder, og den er jo også god. Det er én, der sælger og rører ved et eller andet. Jeg kan ikke komme i tanke om andre klassiske områder. Vægtløftere, der konkurrerer med en kran, det er jo det rene nonsens. Computeren er fundamentalt anderledes opbygget end den menneskelige hjerne, det der monster Deep Blue. Vi er nødt til at finde frem til de stærke sider ved den menneskelige intelligens. Det er spændende, vi lærer noget om os selv.

FIDE (verdensskakforbundet) har tilladt, at computere kan spille i turneringer. Jeg er ikke sikker på, at jeg selv vil bryde mig om at spille mod en

computer i en rigtig turnering. (Bent Larsen har udtalt, at alle hængepartier i stormesterturneringer kan være forsvundet i løbet af bare fem år) En computer kan slå en verdensmester, men aldrig blive verdensmester.

Den kan ikke nyde det! (stor latter). Skal vi slutte med dét?

Ja!

Slutspillet

I det tredje parti spillede Larsen efter et lovende opspil et par upræcise træk og fik remis, i fjerde og sidste parti kom han i vanskeligheder, men holdt remis. Manden vandt, men Maskinen gav ham kamp til stregen. Og Deep Blue vandt suverænt den sideløbende landskamp med 3-1 over IM Danielsen, IM Høi, GM Lars Bo Hansen og GM Larsen!

Og så er der det store spørgsmål om den frie vilje. Sidder Deep Blue tilbage med et lurende smil og snyder resten af os¹⁹ med et „I play chess, therefore I am!“²⁰ - Eller?²¹

Noter

¹ Senior programmør i EDB-sektionen, Det kongelige Bibliotek; udover at deltage i den daglige drift af REX (Det kongelige Biblioteks bi-blioteksbase) varetages følgende specialområder: PC-programmering (C++ og Pascal), Macintosh (software og netværk) samt Database Publishing (DTP). I sin fritid skakspiller (mesterspiller, har deltaget i landsholdsklassen i korrespondanceskak); har skrevet skakprogrammer (C++ og Pascal)

² Ph.D, Senior Manager for Department of Concurrent Systems ved IBM T.J. Watson Research Centre

³ D.Sc. Director, VLSI and Parallel Systems ved IBM T.J. Watson Research Centre

⁴ arbejder ved projektkontoret i IBM Austin, Texas som leder af PowerChip projektet

⁵ Født 1935. Den største danske skak-

spiller nogensinde. Tre gange vinder af VM interzone turneringer (1964, 1967, 1976), tre gange i VM kandidat-semifinaler (Tal 1966, Spassky 1968, Fischer 1971). Siden 1973 udenlandsdanser, først med bopæl i Las Palmas, Spanien, nu bosat i Buenos Aires, Argentina.

⁶ "Det er ikke nødvendigt at et program tænker som et menneske, når blot det handler ligesådan i en lignende situation" siger programmør og forfatter Herbert Schildt (som jeg besøgte i Illinois sommerferien 1992) i sin bog Artificial Intelligence Using C, Osborne McGraw-Hill 1987, p11

⁷ Forfatter og filosof Villy Sørensen: Uden mål - og med, Gyldendal 1973, p7: „Kultur betyder *dyrkning*, og hvad enten det er jorden eller guder man dyrker, er det kulturel virksomhed man udøver. Også resultatet af denne kulturelle virksomhed betegnes som kul-

- tur, der altså bliver et navn for den dyrkede eller formede natur, både den ydre natur, der kultiveres ved hjælp af kultivatorer og andre hjælpemidler, og den menneskelige natur, der kultiveres gennem opdragelse i hjem, skole og i alle de andre undervisningsanstalter."
- 8 VM Garri Kasparov, der var i København den 20. februar 1993, udtaler: "Jeg vil gerne stille op i en match mod en computer. Hvorfor ikke?" Og heller ikke han er enig med den danske stormester Curt Hansen (se iøvrigt diskussionen i Skakbladet 2, 1993, p14-15), der har skrevet, at skakcomputere vil ødelægge glæden ved skakspillet. - Men den dag, Kasparov for alvor taber til en computer i en stor match, vil være skæbnesvanger: „Det vil være trist, ikke bare for mig, men for hele menneskeheden.“
- 9 VM 1948-57, 1958-60, 1961-63 Mikhail Botvinnik interesserede sig meget for kybernetik: videnskab, der beskæftiger sig med kontrol og styring af komplicerede systemer såsom maskiner
- 10 Tal-Botvinnik Verdensmesterskabsmatchen, 17. parti 26. april 1960, 39.-, Dd5? (-,Ka8) 40.Tbx6+, Kb8 41.Da4 1-0. Hilary Thomas: Complete Games of Mikhail Tal, 1960-66 Arco Publishing, Inc. 1979, p7.
- 11 Amerikaner af kinesisk oprindelse. Ph.D, arbejder ved IBM T.J. Watson Research Centre. Idémænden bag Deep Thought og Deep Blue. Har modtaget Mephisto prisen 1990 og ACM Grace Murray Hopper prisen 1991
- 12 David Slate og Larry Atkin, Northwestern University. I Evanston, en forstad til Chicago, Illinois. I 1980 aflagde jeg David Slate et besøg dér vedr. Chess. Bogen Chess Skill in Man and Machine edited by Peter W. Frey, Springer-Verlag, 1977,78 er en klassiker og fokuserer på Chess 4.5
- 13 Begreberne Shannon type A og B samt MiniMax, Alpha-Beta og Brute Force behandles bl.a. i David E. Welsh: Computer Chess, Wm.C. Brown Publishers, 1984 samt den efterfølgende David E. Welsh og Boris Baczynskyj: Computer Chess II, 1985. David Levy, hvis berømte væddemål på 250 pund i 1968 gik ud på at ingen computer ville vinde over ham de næste ti år (han tabte først i 1978 til Chess 4.7), har bl.a. skrevet 1976 U.S. Computer Chess Championship, Computer Science Press, Inc. 1977 Chess 3.0 1970, 3.0 1971, 3.6 1972, 4.0 1973, 1974 (2), 4.4 1975, 4.5 1976, 4.6 1977, 4.7 1978 (2), 4.9 1979
- 15 29-årige Garri Kasparov fra Rusland, besteg tronen som verdensmester i skak for over syv år siden
- 16 40-årig københavnsk lærer. IM 1979. DM 1979 og 1982. Med på det danske OL hold 1978, 1982, 1984 og 1990. Kendt som stemmen bag radioens skakudsendelser
- 17 IM og tæt på DM. Hører til blandt landets bedste. Skakjournalist. Pressechef ved Deep Blue arrangementet
- 18 Når man taler om en (historisk) modsætning mellem menneske og automat, taler man dog lidt upræcist. Den historiske udvikling har hidtil ikke været udslag af en bevidst menneskelig stræben, men er forløbet ret automatisk
- 19 Herbert Schildt: Artificial Intelligence, p9, hvor forestillingen om en computers frie vilje ikke afvises
- 20 René Descartes 1596-1650, fransk filosof. Kendt for „Jeg tænker, altså er jeg.“
- 21 Villy Sørensen: Den frie vilje, Hans Reitzels Forlag A/S 1992, p79: "Der gives en vilje til frihed og en frihed for vilje: frihed er noget man vil have, når man føler sin ufrihed. Derfor dækker det selvmodsigende udtryk "den frie vilje" meget godt den form for frihed mennesket har der stræber mod at blive frit - og som aldrig helt bliver det, så længe det bliver ved med at være hvad vi stadig forstår ved et menneske."

August
Det kongelige Bibliotek

Katten maver sig
Tavst gennem det korte græs
Efter en due

Frokost i haven
Solgyldne kurveblomster
Hvepsene svirrer

Kristi Bloddråbe
Drypper rødviolet ned
Mod belægningen

Skildpadden har ædt
Gråandens uldede kuld
Tom åkandedam

Hanne Hansen

Kronik

oktober - december 1992

To verdener mødtes : Europa • Amerika

Udstilling 9. oktober - 30. december 1992. Det kongelige Bibliotek Slotsholmen

I 1492 kom Columbus til Amerika. I anledning af, at det nu er 500 år siden, arrangerede Det kongelige Bibliotek en udstilling, der viste et udvalg af, hvad biblioteket rummer til belysning af emnet: Europæernes møde med det indianske Amerika.

Uden at ville gå ind på diskussionen om, hvem der opdagede hvad, og hvem der var skurke eller helte, brugtes 500-året for Columbus' rejse som anledning til at præsentere en række originale kort, billeder og håndskrifter. F.eks. vises *Ptolemæus' berømte verdenskort* fra 1482, og af håndskrifter vistes en af Det kongelige Biblioteks kosteligste skatte, den helt enestående peruvianske *Inka-kronike* af Felipe Guaman Poma de Ayala fra begyndelsen af 1600-tallet. Hertil kommer bøger fra Columbus' egen tid og frem til første halvdel af 1700-tallet, samt nogle af bibliotekets mange facsimileudgaver af unikke håndskrifter m.v. fra andre bibliotekers samlinger.

Columbus' rejser i slutningen af 1400-tallet og de mange senere opdagelsesrejsende og kolonister, der fulgte efter i 1500-tallet, fik en altafgørende betydning for den indfødte befolkning. Mødet med europæerne skabte en befolkningsnedgang af enorme dimensioner, først og fremmest forårsaget af de medbragte sygdomme.

Højkulturerne i Mexico og Peru blev underlagt kolonimagten, men lever trods alt videre i dag i ny skikkelse, mens den indfødte indianske befolkning i Karibien allerede i slutningen af 1500-tallet praktisk taget var udryddet.

For europæerne kom mødet til at betyde nye økonomiske muligheder, der straks blev udnyttet, nye mål for grundlæggelse af kolonier, udbredelsen af den kristne tro og kendskab til andre kulturer og et hidtil ukendt plante- og dyreliv.

Udstillingen var redigeret af forskningsbibliotekarerne Henrik Dupont og Eva Krener med bistand af forskningsbibliotekar, seniorforsker Harald Ilsøe. - Ved åbningen talte docent, dr. phil. Niels Fock; talen bringes side 23-27.

Den ottekantede montre i Forhallen på Slotsholmen

... indeholdt i 4. kvartal af 1992 en udstilling arrangeret af dr. phil. Erik Dal i anledning af Det kongelige Danske Videnskabernes Selskabs 250 års jubilæum; en udstilling i anledning af komponisten Pelle Gudmundsen-Holmgrens 60 års dag, arrangeret af komponisten selv og overassistent Susanne Thorbek; juleudstillingen viste en række danske julepublikationer fra slutningen af forrige århundrede og begyndelsen af dette, bl.a. den sjældne førsteudgave af Peters Jul.

Seminar om automatisk retro-konvertering i København

I dagene 10. og 11. december blev der på Det kongelige Bibliotek i København afholdt et internationalt seminar, støttet af NORDINFO, hvor erfaringer med automatisk konvertering af ældre kataloger blev fremlagt og diskuteret. Seminaret var arrangeret for at imødekomme den store interesse, som Det kongelige Biblioteks automatiserede retro-projekt har vakt på større biblioteker såvel i Norden som i resten af Europa.

Ud over 10 deltagere fra Det kongelige Bibliotek deltog 48 personer, hvoraf 9 fra Danmark, 7 fra Norge, 5 fra Sverige og 3 fra Finland. De øvrige 24 deltagere kom fra UK og Irland, Tyskland, Frankrig, Belgien, Nederlandene, Italien, Spanien og Slovenien.

Gunilla Jonsson (KB, Stockholm) udpegede i sin indledende forelæsning de væsentligste perspektiver i automatiseret retro-konvertering. Michael Smethurst (BL, London) præsenterede CERL-projektet - en fælles database for tryk før 1830 -, der sætter retrokonvertering ind i en europæisk samarbejds-

sammenhæng, og Esko Häkli (UB Helsingfors) berettede om de banebrydende finske forsøg med automatisering af rutiner i retrokonvertering.

Beskrivelsen af Det kongelige Biblioteks retro-konvertering blev leveret af Ivan Boserup, Lisbet Holtse, Morten Rønne og Karl Krarup (alle Det kongelige Bibliotek); desuden gav Sajid Qureshi (HWP a/s Taastrup) en teknisk redegørelse for scanning og OCR. Ordstyrer for seminaret var Annika Salomonsen (KB, København).

Hovedvægten ved seminaret var lagt på at formidle en solid forståelse af den konkrete strategi, der er anvendt på Det kongelige Bibliotek, hvorved 300.000 kort fra bibliotekets Nyere udenlandske samling er blevet konverteret og indlagt i bibliotekets edbssystem REX på mindre end et år. For at alle spørgsmål kunne blive besvaret så fyldestgørende som muligt, deltog også repræsentanter for de firmaer, som har leveret maskinel eller andre ydelser til projektet. Den strategi for retro-konvertering, biblioteket har udviklet, er stærkt fase-opdelt og semi-industrielt, og de enkelte faser blev gennemgået i detaljer og demonstreret én efter én: kort-scanning med automatisk kort-fadning; OCR; batchrettelse af standard OCR-fejl; ekstern korrekturlæsning; automatisk MARC-formatering; interaktiv tilretning af poster, der ikke lader sig automatisk formatere; oplægning i REXsystemet; opdatering med udlånsdata. Der blev lagt særlig vægt på at vise, hvorledes Det kongelige Biblioteks programmel til MARC-konvertering, der kan tilpasses alt efter udseende af de oprindelige data, udgør kernen i den samlede, flerårige plan, der er lagt for konvertering af alle bibliotekets kataloger.

Seminarets første dag var helliget "teorien", mens der på anden dagen var mulighed for "praksis": 2 fuldstændige arbejdsstationer var stillet op, og interessen for at afprøve dem var overvældende. I tilslutning til demonstrationen af scanning og automatisk MARCkonvertering gav en af de udenlandske deltagere, dr. Jaime Sarabia (Universidad Complutense, Madrid) en detaljeret redegørelse for et af ham udviklet MARCkonverteringsprogram, der rummede interessante forskelle fra Det kongelige Biblioteks programmel.

Inden man gik over til den afsluttende, praksis-orienterede del af seminaret, der kom til at strække sig langt ud over den planlagte ramme for dagens arbejde, var der blevet redegjort for bibliotekets strategi med hensyn til videre formidling af dets konverteringsprogrammel og know-how: programmel stilles til rådighed på non-profit basis for andre biblioteker, og

konsulentvirksomhed stilles til rådighed enten af Det kongelige Bibliotek eller af HWP a/s efter aftale og efter gældende tariffer. En diskette med en demoversion af konverteringsprogrammet blev uddelt til alle interesserede.

For det hold, der har arbejdet med retro-konvertering på Det kongelige Bibliotek, var konfrontationen med de øvrige deltageres egne erfaringer og forventninger særdeles udbytterig. Deltagerne fik ved selvsyn bekræftet, at MARC-konvertering af mere eller mindre uformatet tekst er mulig, og at OCR af katalogkort - som alternativ til manuel afskrivning ikke er umulig, hvis kortene er lige så pæne som Det kongelige Biblioteks.

En "overset" salme- og sangskat: Franckenau's samling

G. E. von Franckenau kom som 20 årig i 1696 til København fra Heidelberg med en juridisk og filologisk uddannelse bag sig. Han blev ansat i det kgl. Kancelli, udsendt som legationssekretær til bl.a. Madrid og Wien, og i 1733 udnævnt til justitsråd. Mens von Franckenau opholdt sig i udlandet foretog han forskellige studier både indenfor jura og humaniora. Desværre er en del af disse gået til, da Christiansborg brændte i 1794. Men heldigvis eksisterer andre resultater af von Franckenau's ihærdige studier stadig. Formentlig på opfordring af prinsesse Sophie Hedvig begyndte han en indsamling af fortrinsvis tyske, men også danske åndelige sange samt tilsvarende melodibøger dels trykte dels håndskrevne. Ved sin død testamenterede han samlingen til prinsessen, som senere overlod den til Universitetsbiblioteket. Samlingen nævntes kort i 1817 i nogle skrifter. Først i 1878 omtaltes den mere udførligt af en F.F.W. Fischer. Iflg. ham var Franckenau's samling på 300 bind, og indeholdt 33.712 alfabetisk ordnede sange. Han skrev videre, at samlingen aldrig var blevet gennemgået, dels p.g.a. den enorme størrelse, dels fordi den befandt sig på et så afsides liggende sted. I 1943 fandt den tyske Dr. Kramer samlingen og registrerede ved den lejlighed 242 bind med 13.200 salmer og sange. Disse 242 bind, der idag fylder 7 reolmeter, er nu blevet accessioneret i Håndskriftafdelingen, men fysisk befinder de sig lige nu i Det kongelige Bibliotek Fiolstrædes magasinkælder, indtil de nye magasintilbygninger står færdige. Samlingen spænder over åndeligesange og folkeviser fra begyndelsen af 1500 tallet indtil år 1733, skrevet af såvel kendte som ukendte mænd og kvinder, katolikker, protestanter og tvivlere. Særlig interessante er de 11 bind,

der indeholder en smukt skrevet nodesamling på næsten 7000 melodier. Muligvis er noderne den vigtigste del af den Franckenauske samling, og de er aldrig blevet undersøgt til bunds, hverken kunstnerisk eller videnskabeligt. Derfor kunne man tænke sig, at der her ligger en spændende opgave og venter på en musikhistorisk forsker.

Iben Hermann, Håndskriftafdelingen

Erhvervelser

De Boghistoriske Samlinger

Boghistorisk Studiesamling har med støtte fra Nyholms legat erhvervet Tacitus: Opera. Leyden, Elzevier, 1640. Bogen er trykt hos det kendte hollandske bogtrykkerfirma Elzevier, der var grundlagt i 1593. Bogen er indbundet i begyndelsen af 1700-tallet i rød maroquin med rig rygforgyldning for et medlem af de Laborde Monpezat-familien, hvis våbenskjold i guldtryk pryder begge bindsider. Bogen har senere tilhørt den franske statsmand Honoré-Gabriel Riquetti de Mirabeau (1749-91). Bindet menes at være udført af den fremtrædende franske bogbinder Jacques-Antoine Derome (1696-1760). Det kongelige Bibliotek har ikke hidtil i sine samlinger haft et bind, der kunne tilskrives denne betydelige franske bogbinder, medens biblioteket råder over tre bind udført af hans søn, Nicolas-Denis Derome.

Danske Afdeling

Simon Andersen: Solemnitati Nuptiarum ... M. Gaspari Erasmi Brochmand, ... et ... Siliae Antonii Balchenburgii ... Offert ad qualemcunq grati animi declarationem Simon Andreae F. Coldingius. Kbh. Henrik Waldkirch: 1611, 23. Jun. Et latinsk bryllupsdigt til Jesper Brochmand, Sjællands biskop fra 1639 til sin død 1652. Digtet findes ikke i Bibliotheca Danica.

Håndskriftafdelingen

Håndskriftafdelingen har i perioden bl.a. erhvervet:

Jan Steenbergs samlinger til Fredensborgs historie.

Amanda Nilssons efterladte papirer.

Aksel Sandemoses breve til Hans Helge Jensen.

Jeppes Aakjærs breve til historikeren Christian Petresch-Christensen.

Paul Hammerichs efterladte papirer.

Michael Strunges efterladte papirer.

Tage Skou-Hansens manuskripter og breve.

Carlo M. Pedersens efterladte papirer.

Dansk Lokalbibliografis bestyrelsespapirer 1969-1990.

To synodalier fra 1629 og 1590 - 1621.

I øvrigt har afdelingen erhvervet en række andre samlinger og enkelte manuskripter af f.eks. Georg Brandes, E.O. Brusendorff, Betty Crone, Peter Freuchen, Uffe Grosen, Harald Holst, Johannes Jørgensen, Finn Methling, Ebbe Thestrup Pedersen, Birgitte Possing, Sv. Aage Rasmussen, Jørgen Schultz og Soya.

Opmærksomheden henledes på, at nogle af nyerhvervelserne af forskellige årsager må holdes utilgængelige indtil videre.

Kort- og Billedafdelingen

En samling cirkusplakater m.v. samlet af Anders Enevig modtaget som gave fra Børge Jensens Cirkuslegat.

Et album: Erindringer fra Heidelberg Mikkelsdag 1840-Mikkelsdag 1842. E. Lehmann. Albummet, der indeholder 68 silhouetter af danske, slesvigholstenske og tyske studenter ved Heidelberg Universitet, har tilhørt amtsforvalter Eduard Adolph Emilius Lehmann (1821-1887). Gave fra Jens Kruse Pedersen.

Berlingske Tidendes historiske negativarkiv, ca. 1915- ca. 1950, med tilhørende kartotek. Samlingen er p.t. ikke tilgængelig. Gave fra Berlingske Tidende.

En samling luftfoto over Danmark i perioden 1985-1988 i målestokforholdet 1:25.000. Ca. 16.000 billeder med tilhørende negativer omfattende optagelser fra hele landet. Afdelingen vil fremover få tilbudt lignende optagelser, når nyoptagelser finder sted. Samlingen er p.t. ikke tilgængelig. Gave fra Flyvertaktisk Kommando, der har foretaget optagelserne.

Fotogruppen Alternativs udstilling: Fotografiske selvportrætter, med 78 portrætter af fotografer.

Der er i perioden endvidere erhvervet fotografier taget af bl.a.: Sherman

Adams, Pia Arke, Niels Dejgaard, Josephine Ernst, Mads Gandrup, Ole Henning Hansen, Søren Janns, Johnny Jensen, Jette Lykke Jensen, Erling Lykke Jeppesen, Rasmus Mogensen, Emil Schildt, Erik Steffensen.

Universitetsbiblioteksafdelingen

Universitetsbiblioteksafdelingen har via Romansk Institut, Københavns Universitet, modtaget en stor samling spansk litteratur fra bl.a. mellemkrigstiden fra mag.art. Kirsten Schottländers bo. Samlingen er endnu ikke registreret i bibliotekets kataloger.

Venezuelas ambassadør overrakte forskningsbibliotekar Eva Krener, som repræsentant for Universitetsbiblioteksafdelingen, en udgave af Andres Bellos samlede værker i 27 bind, ved en reception i Udenrigsministeriet 9. november 1992. Andres Bello (1781-1865) er en af Venezuelas store kulturpersonligheder. Han grundlagde Chiles universitet. Hans samlede værker indeholder bl.a. hans skrifter om sprog, litteratur og international ret.

Besøg

I okt. 1992 havde Kortsamlingen besøg af den tyske forsker Jürgen Espenhorst, som arbejder på en bibliografi over tyske "Handatlanten" fra 1800 til 1945. Han undersøgte Det kongelige Biblioteks bestand og fandt en hel del interessante eksempler, som ikke tidligere er nævnt i litteraturen.

17. okt. 1992 besøgte biblioteket af Patricia Glass Schumann, President, Neal-Schumann Publishers Inc., New York, past President of the American Library Association.

29. okt. 1992 besøgte Albertslund Kommunes Kulturudvalg Det kongelige Bibliotek. Man havde specielt ønsket at besøge Kortsamlingen for at se kort over Vestegnen.

10. nov. 1992 besøg af Daniel J. Boorstin, fhv. Librarian of Congress og den amerikanske kulturattaché Honora Rankine-Galloway. Daniel J. Boorstins bog *The Discoverers* udkom i november 1992 på dansk: *De gjorde Verden større* på Politikens Forlag.

10. dec. 1992 aflagde Arkivforeningen besøg i Håndskriftafdelingen, som havde arrangeret en forevisning af udvalgte manuskripter og en rundvisning for medlemmerne.

10.-11. dec.1992 besøgte Michael Smethurst, General Director, British Library, Det kongelige Bibliotek.

11.-12. dec. besøgte Dr. F.G. Kaltwasser, Generaldirektor, Bayrische Staatsbibliothek, München, Det kongelige Bibliotek.

14.-15. dec. 1992 Director and Managing Consultant Jack Brown fra firmaet Brakeley, John Pricee Ltd.

Bidrag til udstillinger

C.C.L. Hirschfeld-udstilling på Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek, Kiel, okt.- nov. 1992. Lån fra Danske Afdeling.

Historiske Danske Søkort, Orlogsmuseet. Lån fra Håndskriftafdelingen, Kortsamlingen.

Bibelen på dansk, i Skt. Nikolai Kirke, København, nov. 1992. Lån fra Danske Afdeling.

Det danske Bibelselskabs udstilling på Rundetårn, nov.-dec. 1992. Lån fra Danske Afdeling, Håndskriftafdelingen, Kort- og Billedafdelingen.

Liva Weel-udstilling på Gladsaxe Hovedbibliotek. Lån fra Kort- og Billedafdelingen.

Æresborgere i Odense, H.C. Andersens Hus. Lån fra Kort- og Billedafdelingen.

Karen Blixen-Museet, plancheudstilling. Lån fra Kort- og Billedafdelingen.

Juleudstilling på Kulturhistorisk Museum, Randers, dec. 1992. Lån fra Danske Afdeling.

Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200, Nationalmuseet, dec. 1992-marts 1993. Lån fra Danske Afdeling, Håndskriftafdelingen.

Personalia

Førstebibliotekar Steen Bille Larsen holdt 21. okt. 1992 årgangsforelæsning på Danmarks Biblioteksskole: *Mål og ressourcestyring i forskningsbiblioteket*.

Forskningsbibliotekar Jesper Düring Jørgensen deltog 31. okt. 1992 i et møde på Hald Hovedgaard sammen med repræsentanter fra *Arkiv for Ny*

Litteratur, Danmarks Biblioteksforening og Dansk Forfatterforening med henblik på sikring og ordning af arkivet fra Forlaget Arena, Arkiv for Ny Litteratur; deltog 5. nov. 1992 i et symposium over danskfagets forskningsmæssige status og udvikling, organiseret af Statens Humanistiske Forskningsråd i Eigtveds Pakhus.

Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen deltog 5.-6. okt. 1992 i konference på Nyborg Strand for kredsen af statslige direktører, amtskommunal-direktører og kommunaldirektører, arrangeret af Danmarks Forvaltningshøjskole; deltog 9. okt. og 2. dec. 1992 i møder angående København som Kulturbby '96 på færgerne Kronborg; deltog 11.-14. okt. 1992 i Conference of European National Librarians (CENL) 6. årskonference i Wien; deltog 27.-28. okt. 1992 i Statens Bibliotekstjenestes 3. Biblioteksledermøde i Herning; deltog 9. nov. 1992 i Nordiske Rådgivningskomité for IFLA's ALP Core Programme i Uppsala; deltog 13. nov. 1992 i Det kongelige Danske Videnskabernes Selskabs 250 års jubilæum; deltog 14.-16. nov. 1992 i IFLA's Professional Board's møde i Haag som repræsentant for Division I: General Research Libraries; udnævnt til formand for det af DANDOK dec. 1992 nedsatte Udvalg vedrørende Dokumentation og Registrering af humanistisk og samfundsvidenskabelig forskning.

Førstebibliotekar Karl Krarup deltog 2. dec. 1992 i møde om SØS-projektet i Kulturministeriet; deltog 10.-11. dec. 1992 i Det kongelige Biblioteks internationale Seminar om scanning og formatering, finansieret af NORD-INFO med et oplæg: Integrating the Conversion Project in the Library and Transfer og Know-how.

Forskningsbibliotekar Bent Lerbæk Pedersen besøgte 29. nov.- 6. dec. 1992 på en studierejse til London, Oxford og Cambridge Oriental and India Office Collections i British Library, The Great Britain China Centre, Victoria and Albert Museum, Oriental Department i Bodleian Library i Oxford, Chinese Collection i Cambridge University Library, Chinese Section i School of Oriental and African Studies (SOAS), The British Museum og The Royal Academy of Art.

Assistent Ib Norel kunne 1. okt. 1992 fejre sit 25 års jubilæum som ansat ved Det kongelige Bibliotek, udstationeret ved Nordisk Institut for Asienforskning (NIAS).

Overarkivar Birgitte Possing var 4.-6. dec. 1992 inviteret til at holde et foredrag på University of Liverpool af det engelske History of Education Society.

Fg. afdelingsleder, forskningsbibliotekar Stig T. Rasmussen deltog

22.-25. okt. 1992 i *Nordisk Selskab for Mellemøstenstudiers (NSM's) 2. konference*, der afholdtes på Københavns Universitet Amager; indvalgtes 24. okt. 1992 i NSM's bestyrelse.

Førstebibliotekar Annika Salomonsen deltog 9.-10. juli 1992 i Frankfurt og 9. okt. 1992 i Madrid i møde om *EF samarbejde om CD-ROM for nationalbiblioteker*, og fortalte om arbejdet med specifikationen af en fælles brugergrænseflade for nationalbibliografiske data på CD-ROM.

Assistent Bruno Svindborg holdt på seminaret *Kilder til dansk historie på edb* på Københavns Universitet den 28.-30. okt. 1992 forelæsningsen *Edb-registrering af personarkiver og andre papirer*.

Assistent Boris Weil deltog 21.-22. sept. 1992 i konference om *Ruslands Økologiske Krise* i Odense.

Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen, førstebibliotekarerne Steen Bille Larsen og Karl Krarup, kontorchef Pierre Bigandt og bibliotekskonsulent Charlotte Rohde deltog 2. okt. 1992 i møde i Kulturministeriet om *Det kongelige Biblioteks Strategiske Planlægning*.

Afdelingsbibliotekar Hanne Lund, bibliotekar Marianne Olander og assistent Christina Mortensen deltog 5.-6. okt. 1992 i *Nordisk Fjernlånskference* i Oslo.

Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen, førstebibliotekarerne Steen Bille Larsen og Karl Krarup deltog 20. okt. 1992 i møde med *direktionen for Dansk BiblioteksCenter*.

Afdelingsbibliotekar Esther Skaarup og bibliotekar Connie Juul Jeppesen deltog 20.-23. okt. 1992 i det 18. møde for *ledere af ISDS-centre i Athen*.

Bibliotekarerne Helena Eimert og Lene Knudsen deltog 29. okt. 1992 i *EURO-DOK, Danmark (Sammenslutningen af europæiske dokumentationscentre i Danmark)* generalforsamling på Det kongelige Bibliotek.

Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen, bibliotekskonsulent Marianne Alenius og afdelingsbibliotekar Anne Marie Smith deltog 30. okt. - 1. nov. 1992 i *Den litterære Institutions 8. arbejdsseminar* på Hald Hovedgaard.

Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen, forskningsbibliotekar Erik Petersen og bibliotekskonsulent Marianne Alenius deltog 1.-3. nov. 1992 i symposium på Fridhemsborg ved Malmö *Den trykta boken som kulturskapare*, arrangeret af Einar Hansens Forskningsfond.

Førstebibliotekarerne Steen Bille Larsen og Karl Krarup, afdelingsbibliotekarerne Jette Hagen og Anne Marie Smith, bibliotekar Gurli Jacobsen, overassistenterne Jytte Christensen og Kirsten Wulff og assistent Sten Tulinius deltog 10.-11. nov. 1992 i FMDF-internatmøde på Nyborg Strand med emnet: *Kvalitet - hvad er det?*

Førstebibliotekarerne Steen Bille Larsen og Karl Krarup deltog 24. nov. 1992 i DANBIB-møde for biblioteksledere med emnet DANBIB: *Mål og opgaver*, arrangeret af Sammenslutningen af Danmarks Forskningsbiblioteker (SDF), på Det kongelige Bibliotek. Karl Krarup med et oplæg: *DANBIB og de store forskningsbiblioteker*.

Overbibliotekar Erland Kolding Nielsen, førstebibliotekarerne Steen Bille Larsen, Ivan Boserup, Karl Krarup og Annika Salomonsen deltog 10.-11. dec. 1992 i NORDINFO-seminaret *Automated Conversion of Library Catalogues: Scanning and Formatting at The Royal Library, Copenhagen, 1991-92* på Det kongelige Bibliotek.

Publikationer

Institutionspublikationer

1791. Mozarts sidste år. En plancheudstilling fra Det kongelige Bibliotek. 1992. Folder. Gratis.

Americana. Manuskripter og breve vedr. Nord-, Syd- og Mellemamerika i Håndskriftafdelingen. Ved Palle Ringsted. 52 s. Ill. (Indsigt. Håndskriftafdelingens arkivregistraturer. Bd. 2.) ISSN 0907-1989. ISBN 87-7023-642-9. Kr. 60,-

Bøgh, Knud: Det kongelige Bibliotek gennem 300 år. 6. opl. Kbh. 1992. 25 s. Ill. (Publikumsorienteringer 17). ISSN 0105-3167. Gratis.

Common approaches to a user interface for CD-ROM. Survey of user reactions to three national bibliographies on CD-ROM. National Libraries Project on CD-ROM. British Library/Royal Library, Copenhagen. 1992. 19 s.

Common approaches to a user interface for CD-ROM. Specification of requirements for a common retrieval interface for national bibliographic data on CD-ROM. National Libraries Project on CD-ROM. British Library/Royal Library, Copenhagen. 1992. 38 s.

Historikeren Erik Arups arkiv. Registratur ved Thyge Svenstrup. Med indledning af Inga Floto. Kbh. 1992. 66 s. Ill. (Indsigt. Håndskriftafdelingens arkivregistraturer. Bd. 1.) ISSN 0907-1989. ISBN 87-7023-640-2. Kr. 60,-

Kortet til Danmarks største bogsamling. Det kongelige Bibliotek. Kbh. 1992. Folder. Gratis.

Leonhard Lechner? "Kronborg-Motetterne". Udg. af Ole Kongsted. Det kongelige Bibliotek. Engstrøm & Sødning a/s. Kbh. 1992. 17 s. (Musik i Danmark på Frederik II's tid. Bd. VIII).

Kolding Nielsen, Erland (red.): Danske Sektorforskningsinstitutioner 1992 - en oversigt. Udg. af Sektorforskningens Direktørkollegium. Dec. 1992. 76 s. (Del 2: Biblioteker, museer og arkiver). S. 53-76.

Kolding Nielsen, Erland (red.): Biblioteksvejviser 1992. Udg. af Danmarks Biblioteksforening. Kbh. 1992. 220 s.

Online links from CD-ROM. Review of communications software in use in Europe for online searching. National Libraries Project on CD-ROM. British Library. 1992. 20 s.

Oversigt over udvalgt nyere litteratur på Det kongelige Bibliotek om Amerikas opdagelse og de præcolombianske kulturer. Udarb. af Eva Krener. 12 s. Gratis.

Pablo Neruda. Udstilling på Det kongelige Bibliotek Amager. 4.-11. december 1992. Folder. Gratis.

Registrant over B.S. Ingemann og Lucie Ingemann, f. Mandix papirer og bøger i offentlige samlinger. Ved Louise Arnheim og Lena Kristensen. Med indledning ved Knud Bøgh. 146 s. Ill. (Indsigt. Håndskriftafdelingens arkivregistraturer. Bd. 3.) ISSN 0907-1989. ISBN 87-7023-641-0. Kr. 110,-

Medarbejderpublikationer

Bengtson, Kim D.B.: Dødsangst - et psykoeksistentielt problem også for audiologopædiske klienter og deres omhændetagere (Del I). i: Dansk Audiologopædi. 28. årg. Nr. 4. 1992. S. 98-107.

Berggreen, Hans: Verdensudstillingen 1851. Omtale af: Exhibition of the Works of Industry of All National 1851, vol. I-IV. London 1852. i: Objektiv. Nr. 59. December 1992. S. 31-36.

Bille Larsen, Steen: Samarbejdende europæiske biblioteker i en verden under forandring - LIBERs årsmøde 1992 i Budapest. i: DF-Revy. 15. årg. Nr. 8. S. 228.

Boserup, Ivan: Klassisk filologi efter 1800. i: Københavns Univesitet 1479-1979. Bd. VIII: Det filosofiske Fakultet. 1. del. Red.: Povl Johs. Jensen og Leif Grane. Kbh. Gad. 1992. S. 241-475. Ill.

Dupont, Henrik: Section of Geography and Map Libraries og Section of Art Libraries. i: DF-Revy, 15. årg. nr. 10. 1992. S. 267.

Kolding Nielsen, Erland: IFLA - New Delhi 1992. Section of National Libraries. i: DF-Revy, 15. årg. nr. 10. 1992. S. 269.

Kolding Nielsen, Erland: „Your Right to Know: Librarians Make It Happen“ - ALAs årsmøde 1992 i San Francisco. i: DF-Revy. 15. årg. nr. 8. S. 213-216.

Lauridsen, John T.: Danmarks Historie 3. Fra 1945 til 1992. John T. Lauridsen, Henrik Horstbøll, Niels Kayser Nielsen. Kbh. Gad. 1992. 189 s. Ill.

Lauridsen, John T.: Klatterup - Et arbejderkvarter i Esbjerg 1890-1990. Esbjerg. Esbjerg Byhistoriske Arkiv. 1992. 300 s. Ill. 198,-

Lauridsen, John T.: Poul Klingenberg's selvbiografiske optegnelser. i: Personalhistorisk Tidsskrift. Bd. 112. 1992:2. S. 213-228.

Lerbæk Pedersen, Bent: Amn. af: Anne S. Goodrich: Peking Paper Gods. A Look at Home Worship. i: Studies in Central & East Asian Religions. Vol. 4, autumn 1991. S. 98-101.

Lerbæk Pedersen, Bent: De første tegn. Begynderbøger i kinesisk for kinesere. i: Magasin fra Det kongelige Bibliotek. 7. årg. nr. 3. 1992. S. 39-50.

Petersen, Erik: Anm. af Seneca: Apocolocyntosis. Udg. med indledning, oversættelse, kommentar og registre af Niels W. Bruun. Århus. 1990. i: Klassikerforeningens Meddelelser, 141 (juni) 1992. S. 25-28.

Petersen, Erik: Bøger og bogkultur. i: Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200. Kbh. 1992. S. 216-217; 361 ff. [Udstillingskatalog; også i fransk, tysk og engelsk oversættelse].

Petersen, Erik: Fra Kejsersnit til Cæsarmord [håndskriftet Thott 544 2°]. i: Sfinx 15.4. Århus. 1992. S. 136-137.

Petersen, Erik: Illuminatio. Texts and Illustrations of the Bible in Medieval Manuscripts in the Royal Library, Copenhagen. i: Transactions of the International Association of Bibliophiles. XVth Congress, Copenhagen 20-26 September 1987. Kbh. 1992. S. 68-105.

Petersen, Erik: On Catalogues, Library History and „Scattered“ Collections. The Case of the Fabricius Collection in Copenhagen. i: The Liber Quarterly, vol. I, 1991, No. 4. Graz. 1992. S. 377-387.

Petersen, Erik: Vinlandsferd Flateyrbókar. Um bókaverdi, codex Flateyensis og thjóðlega hégomad'yrð. i: Landsbókasafns Íslands. Árbók 1991. Nyr flokkur, 17. Reykjavík. 1992. S. 5-25; summary 109.

Rasmussen, Eva: Lokale småtryk. Fortegnelse over småtryk vedrørende danske lokaliteter uden for København. Registreret i Småtryksafdelingen i Det kongelige Biblioteks Danske Afdeling. 3. samling. Ballerup. Bibliotekscentralens Forlag. 1990. 99 s. ISBN 87-552-1736-2.

Rasmussen, Jan William: Den kongelige Døvstummeskole i Nyborg 1891-1991. Nyborgskolen. Nyborg. 1992. 124 s. Ill. ISBN 87-984144-0-2. 225,-

Rasmussen, Stig T. (red.): Den Arabiske Rejse 1761-1767: En dansk ekspedition set i videnskabshistorisk perspektiv. 2. opl. Kbh. Munksgaard. 1992. 413 s. Ill.

Rasmussen, Stig T.: Kårstin Nibûr: al Rihlah ilâ al-'Arabiyyah al-Sa'îdah. i: Assunûnû. Nr. 1. 1992. S. 12-14.

Rasmussen, Stig T.: Opdagelsesrejser - datidens storsatsningsområder. i: Forskning, 1. årg. nr. 8. oktober 1992. S. 16-17.

Vohn, Knud: National Libraries in Times of Change and Constraint: Recent Developments in the Nordic Countries. i: Proceedings of The International Conference on New Frontiers in Library and Information Services. 9-11 May 1991, Taipeh. Taipeh. National Cultural Library, 1992. Vol I, pp. 85-100.

Weil, Boris: Shledáni s Ruskem. i: Listy (Prag). 3, 1991. S. 75-77.

Det kongelige Bibliotek har udsendt:

INDSIGT. Håndskriftafdelingens arkivregistraturer. Bd. 1-3.
ISSN 0907-1989.

Bd. 1. Historikeren Erik Arups arkiv.

Erik Arups efterladte papirer skænkedes biblioteket gennem årene 1953 til 1983. Ordning og registrering er sket ved forskningsbibliotekar, cand. mag. Thyge Svenstrup. En indledende artikel om Erik Arups liv og værk ved docent, dr.phil. Inga Floto. 66 s. ISBN 87-7023-640-2. Kr. 50,-

Bd. 2. Americana. Manuskripter og breve vedr. Nord-, Syd- og Mellemamerika i Håndskriftafdelingen.

Overassistent Palle Ringsted har udarbejdet denne registratur over manuskripter, breve, rejsedagbøger, afhandlinger, optegnelser og andet materiale om Den Ny Verden, udvandringen fra Danmark og danskere i Amerika. 52 s. ISBN 87-7023-642-9. Kr. 50,-

Bd. 3. Registrant over B.S. Ingemann og Lucie Ingemann, f. Mandix papirer og bøger i offentlige samlinger.

Efterladte papirer fra B.S. Ingemann og hans hustru Lucie er opbevaret i flere forskellige offentlige arkiver i Danmark. Mag.art. Louise Arnheim har udført det store registreringsarbejde, mens lederen af Sorø Akademis bibliotek, Lena Kristensen, har udarbejdet fortegnelsen over bøger, dedikationseksemplarer og særtryk. 146 s. ISBN 87-7023-641-0. Kr. 100,-

Distribution: Det kongelige Biblioteks Driftsafdeling. Postboks 2149, 1016 København K. Tlf.: 33 93 01 11.

Med disse tre bind påbegyndes udgivelsen af en ny serie arkivregistraturer over enkelte arkiver og særsamlinger. Det er bibliotekets håb, at denne serie bliver et nyttigt hjælpemiddel for forskere og andre interesserede.